
דברי אלופים:
קריסת תהליך אוסלו
והעימות הישראלי-פלסטיני האלים

עורך: יעקב בר-סימן-טוב

פרסום מס' 91
המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס
האוניברסיטה העברית בירושלים
מאי 2003

**Views of the Generals: On the Collapse of the Oslo Process and the Violent
Israeli-Palestinian Conflict**

Editor: Yaacov Bar-Siman-Tov

Published by the Leonard Davis Institute for International Relations
The Hebrew University of Jerusalem
May 2003

עריכת לשון: גלית שמאע
עיצוב העטיפה: סטודיו קר-גרף
הפקת העטיפה: נועה ליכטינגר
סדר והדפסה: דפוס 'אחוה'

פרסום המכון מס' 91
המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס
האוניברסיטה העברית בירושלים, מאי 2003
האוניברסיטה העברית בירושלים
מאי 2003

תוכן המאמר אינו משקף בהכרח את עמדת המכון

תוכן העניינים

1	הקדמה
3	על אודות המרצים
5	החלום ושברו: ניתוח תהליך השלום הישראלי-פלסטיני עמי איילון
13	המערכת האזורית במבחן היציבות עמוס מלכא
27	זהות האחר: מורכבות מבנה החברה הפלסטינית יוסף קופרווסר
39	הערכת ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני עמוס גלעד
49	העימות הישראלי-פלסטיני: סיכונים וסיכויים ג'ורא איילנד

הקדמה

קריסת תהליך אוסלו עם פרוץ אנתפאדת אלאקצא, אשר התפתחה עד מהרה לעימות אלים וקשה בין ישראל לפלסטינים, הביאה את המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס לעסוק בגורמים להתמוטטות התהליך. אנו מבקשים לעמוד על מאפייניו של גל האלימות הנוכחי ועל מידת השפעתו על היציבות האזורית. נוסף על מחקר הגורמים שהביאו לקריסתו של תהליך אוסלו קיימנו ימי עיון והרצאות ייחודיות שהשתלבו במסגרת אירועים שנתיים לזכרם של פרופ' (אלוף במיל.) יהושפט הרכבי, רב אלוף חיים בר-לב ותא"ל דודיק כרמון. נוכח חשיבותן של ההרצאות ביקשנו את רשותם של חמישה מן המרצים באירועים אלו לפרסם את דבריהם לטובת החוקרים, הסטודנטים וכלל הציבור. אלוף (מיל.) ראש השב"כ לשעבר, עמי איילון, מתמקד בהרצאתו 'החלום ושברו': ניתוח תהליך השלום הישראלי-פלסטיני, בתיאור המציאות הישראלית-פלסטינית במהלך ארבע-חמש השנים האחרונות בהיותו ראש השב"כ ועומד על הסיבות לקריסתו של תהליך אוסלו.

ראש אגף המודיעין לשעבר, האלוף (מיל.) עמוס מלכא, בהרצאתו 'המערכת האזורית במבחן היציבות', בוחן את ההתפתחויות האזוריות המאיימות על יציבותה של המערכת האזורית. יציבות זו נשענת לדבריו על ארבעה עמודי תווך: מידת הרלבנטיות של התהליך המדיני, עצמת השפעתה של ארצות הברית באזור, המאזן האסטרטגי והאינטרסים האסטרטגיים הבסיסיים של הצדדים המעורבים. חלקה האחרון של ההרצאה מתמקד בניתוח הגורם הפלסטיני כבעל השפעה מכרעת על יציבות האזור.

תת-אלוף יוסי קופרווסר, ראש חטיבת המחקר באמ"ן, בהרצאתו 'זהות האחר': מורכבות מבנה החברה הפלסטינית, מנתח את הרציונל של הפלסטינים בסכסוך הישראלי-פלסטיני. המאמץ להבין את תפיסתם של הפלסטינים מחייב ניתוח מרכיביה השונים של החברה הפלסטינית בעיקר מתוך התמקדות בחמישה היבטים: הזהות המהפכנית; זהות הפלסטינים כקרובן בסכסוך;

הזהות המיוחדת לישראל כאויב; הבניית תוחלת תקווה מול ייאוש והציפיות הלאומיות. לאחר הדיון בהיבטים אלו מציג הדובר את המניעים הפלסטיניים במהלך העימות הנוכחי.

האלוף עמוס גלעד, מתאם פעולות צה"ל בשטחים, דן בהרצאתו 'הערכת ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני במטרותיהם של הפלסטינים בתהליך אוסלו ובסכסוך האלים. הדובר מתמקד ביאסר ערפאת כמשקף האותנטי של התפיסה הפלסטינית ובוחן את האופן שבו המנהיג הפלסטיני רואה את התהליך ומתייחס לזכות השיבה. כמו כן נידונה האסטרטגיה הכפולה של ערפאת: תהליך מדיני-דיפלומטי מצד אחד וטרור מצד אחר, ומוצגות טעויותיו האסטרטגיות בסכסוך האלים. גלעד מספק קווים לדמותו של יושב ראש הרשות הפלסטינית ומעריך את מעמדו כמנהיג לעתיד. בחלקה האחרון של ההרצאה מוצג מעמדה של מדינת ישראל בזירת הסכסוך המקומי והעולמי.

האלוף גיורא איילנד, ראש אגף התכנון בצה"ל, מנתח בהרצאתו 'הקונפליקט הישראלי-פלסטיני: סיכונים וסיכויים', את ההתפתחויות בעימות הישראלי-פלסטיני האלים. לאחר בחינת אופיים של העימותים האלימים המוגבלים בעידן החדש, מציג איילנד את האתגרים הניצבים בפני מדינה דמוקרטית בהתמודדות עם עימות מסוג זה. בהמשך מובא הרקע, שעליו פתחו הפלסטינים בעימות מזוין ומוצגות ציפיותיהם מהמאבק. הדובר אף מגדיר את השלבים המרכזיים בעימות הנוכחי ודן בהרחבה במבצע 'חומת מגן'.

תקוותי שהרצאות אלו יביאו להבנה מעמיקה ורחבה יותר של העימות הישראלי-פלסטיני ויתרמו לשיח האקדמי והציבורי בנושא זה.

יעקב בר-סימן טוב

על אודות המרצים

עמי איילון

האלוף (מיל.) איילון היה מפקד חיל הים וראש השב"כ.

ג'ורא איילנד

האלוף איילנד מכהן מינואר 2001 כראש אגף התכנון בצה"ל.

עמוס גלעד

האלוף גלעד הוא מתאם פעולות הממשלה בשטחים.

עמוס מלכא

האלוף (מיל.) מלכא שירת במספר תפקידי פיקוד בצה"ל ביניהם ראש מפקדת כוחות השדה וראש אגף המודיעין.

יוסף קופרווסר

תת-אלוף קופרווסר מכהן כראש חטיבת המחקר באגף המודיעין בצה"ל.

החלום ושברו: ניתוח תהליך השלום הישראלי-פלסטיני

עמי איילון

אני מבקש להתמקד בשני נושאים עיקריים: תחילה אנסה לתאר ולנתח את המציאות הפלסטינית-ישראלית, כפי שהצטיירה בעיניי במהלך ארבע-חמש השנים האחרונות בהיותי ראש השב"כ. בהמשך אנסה לברר מה גרם לשיבוש התהליך. ברצוני לציין שמדובר בניתוח מזווית הראייה הסובייקטיבית שלי ולא במחקר אקדמי מלומד.

א. תיאור המציאות הפלסטינית-ישראלית

תהליך ניהול המשא ומתן עם הפלסטינים קשה עלינו יותר מכל תהליך אחר העובר עלינו כחברה וכמדינה. לדעתי הסיבה לכך היא שבניגוד לתהליכים מדיניים אחרים, תהליך זה מחייב אותנו לעסוק בשאלות הנוגעות לעצם מהותנו, כגון 'מי אנחנו?' ו'מהי דמוקרטיה יהודית?'. במשך חמישים שנה דחינו ואולי אף הדחקנו שאלות אלו ולמעשה עם חלקן הגדול ייתכן שלא התכוונו להתמודד באמת. העיסוק בסוגיות אלו מעלה כמה מסקנות. הראשונה היא שהדילמה הישראלית אינה רק בססמה השחוקה של 'שלום וביטחון', שכן מבחינתי הדילמה האמתית היא היחסים בין הביטחון, השלום ומהות הדמוקרטיה הישראלית: מהי נקודת האופטימום שבה אנו רוצים להימצא במשולש המורכב משלושה קודקודים אלו. במילים אחרות באיזה מרכיב אנו מוכנים לפגוע וכמה, במטרה לחזק את המרכיב האחר: מהו סדר העדיפויות הלאומי שלנו? המסקנה השנייה הנגזרת מקודמתה היא שאין זה נכון לנהל את הדיון בסוגיות אלו באופן טורי שכן עלינו לנהלו בו זמנית, אף על פי שהדבר מורכב ומסובך הרבה יותר. התפיסה הטורית שהייתה יכולה להתקבל עלינו כי תחילה

ההרצאה ניתנה במסגרת טקס הענקת פרס ע"ש יהושפט הרכבי באוניברסיטה העברית ב-23 במאי 2001.

נשיג ביטחון, אחר כך נגיע להסכם שלום ורק לבסוף נדון בעצם מהותנו, הוכחה בלתי אפשרית. הדיון בנושא הפלסטיני, שהוא ביסודו על ביטחון ושלוש, מחייב אותנו לשאול במקביל גם שאלות מהותיות כדוגמת מי בעל הסמכות לקבל החלטות? איפה עובר הגבול בינינו לבין הפלסטינים? על מה יוצאים למלחמה? כל עוד אין באפשרותנו לענות על שאלות אלו בצורה מפורשת, איננו מסוגלים להגיע להכרעה בתהליך המדיני.

מלכתחילה ברצוני להבהיר שאין בידיי תשובות לכל השאלות האלו ושכלל היותר בכונתי לפתוח את הדיון בנושא. בנסותי לתאר את המציאות ובבואי לבחון היכן עלינו לפתוח את הדיון בדילמות המעסיקות אותנו, אביא תחילה אנקדוטה מתקופת לימודי בשנת 1981 במכללה לביטחון לאומי של הצי האמריקני (naval war college) ברוד איילנד. אחד מהסמינרים המרכזיים בבית הספר היה הקורס 'מדיניות ואסטרטגיה' (policy and strategy) שבמסגרתו נעשה ניסיון לנתח את מערכת היחסים שבין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי במשך ההיסטוריה, החל במלחמות הפלופנוז וכלה במה שהיה אקטואלי בארצות הברית בשעתו, מלחמת וייטנאם. כמובן שבמהלך הקורס אף הקדשנו שבוע לדיון בדילמה המורכבת מאוד של הסכסוך במזרח התיכון.

בהרצאת הפתיחה לקורס, שנשא פרופ' רוס, הוא סיפר לנו את הסיפור הבא: בהיותו סטודנט צעיר בהארורד בשנות השישים הגיש עבודה לפרופ' קיסינג'ר בנושא הסכסוך במזרח התיכון. במסגרתה ניתח את כל הבעיות, הצביע על המגמות ואף סיכם כיצד יש לפתור את הבעיה. לאחר שבוע החזיר לו קיסינג'ר את העבודה כשעליה כתוב באותיות אדומות: 'אידיוט', אתה באמת חושב שאת הסכסוך במזרח התיכון ניתן לפתור?!'. כמו כן יעץ לו קיסינג'ר: 'בבואך לדון בסכסוך זה, השתמש במונחים של ניהול הסכסוך ולא של פתרון הסכסוך'.

מאותה עת מלווה אותי התחושה שהרצון או הדרישה שלנו **לפתור את הבעיה ולהגיע לסיום מוחלט של הסכסוך**, גובים משני הצדדים מחיר שלעולם לא יוכלו לעמוד בו. בשנות השמונים, נתן פרופ' הרכבי במאמריו ביטוי לצורך לנהל את הסכסוך' בנסותו להבחין בין אידאה וחלום לבין תכנית מדינית. להשקפתי 'ניהול הסכסוך' פירושו לנהל את המתח המתמיד השורר מראשית הציונות בין שני קטבים: מחד גיסא האידאולוגיה, החלום הבלתי מושג, ומאידך גיסא הפרגמטיות המדינית.

כמו כן אנסה להבהיר בדבריי עד כמה חיוני להבין את המציאות שבה אנו חיים לצורך פתרון הסכסוך. כל עוד איננו מבינים היטב את המציאות ואנו מנסים לפתור בעיה שלמעשה אינה קיימת, כישלוננו כמעט ודאי. לצערי, זהו המצב כיום.

אני זוכר שכשהיינו במטה הכללי בתחילת שנות התשעים נחתה עלינו בשורת אוסלו. זמן לא רב לפני חתימת ההסכם, הופיע בפני המטה הכללי היועץ המשפטי של משרד הביטחון, שהיה מעורב כמובן בכל הדיונים של ועידת מדריד ושכיום הוא היועץ המשפטי של הממשלה, והסביר לנו מדוע לא יעלה על הדעת שמדינת ישראל תכיר באש"ף ותנהל משא ומתן עם ערפאת עצמו. אנחנו, שרדפנו אחר ערפאת בים, ביבשה ובאוויר ושעסקנו ללא הרף בתכנון של הכרעה צבאית, ניסינו להבין לתוך איזו מציאות אנחנו נכנסים וביקשנו מהדרג המדיני להגדיר לנו במפורש תפיסת ביטחון חדשה ולא להסתפק בהצהרות מעורפלות. אף על פי שהדבר היה בעינינו בסיסי ביותר, הדרג המדיני מעולם לא סיפק לנו הגדרה מסוג זה. מאז ועד היום לא נותר לנו אלא לנסות להבינה מהדור־שיח המתמשך בינינו לבין המדינאים.

בגלל היעדר תפיסה מדינית ברורה נאלצנו ליצור מודלים לדרישה ולחיים בשטח. אלוף פיקוד המרכז באותה עת, אילן בירן, ניסה להכניס לתוך מסגרת תפיסתית כלשהי את המצב הבלתי נסבל של 'דור־יבון', כלשונו, שלתוכו נקלענו. בירן ציטט בהקשר זה את אמו הפולנייה שנהגה לומר: 'אתה רוצה שכן טוב? תבנה גדר גבוהה'. לדידו בניית גדר או גבול היא הדרך הנכונה להגיע לדוקיום עם הפלסטינים.

באשר לי אני מציע לבחון האם זה באמת המודל שבתוכו אנחנו חיים? האם באמת 'מודל השכנות הפולנית' מתאר את המציאות של מערכת היחסים הישראלית-פלסטינית? **לדעתי לא!** המודל האמתי משול ליחסי הגומלין הקיימים בין תאומי סיאם, שיש להם לפחות מערכת חיים חיונית משותפת אחת, ולדעתי אף יותר. גם לנו ולפלסטינים משותפות מערכות חיים חיוניות, למשל: איכות הסביבה, מקורות מים, שוק העבודה והפלסטינים אזרחי מדינת ישראל. לכן כאשר אנו מדברים על הפרדה, על ניתוק או על גדר עלינו לזכור שיש גבול ברור מאוד למידת הסבל שהפלסטינים מוכנים להקריב תמורת הניתקות, מבלי שהדבר יעורר בקרבם שאיפות להפוך את חיינו לבלתי נסבלים.

במודל זה של תאומי הסיאם, שלדעתי משקף את המציאות הישראלית-פלסטינית ההיפרדות כרוכה בניתוח ארוך, מסובך ומורכב ואין מדובר בניתוק גרדא או בבניית חומה: גם לאחר ניתוח ההפרדה ייוותרו מערכות חיים משותפות. מאחר שתאומנו הסיאמי למרות חולשתו חפץ חיים, עלינו לשאול את עצמנו למה לחבר אותו.

שאלת היחס שבין ההיפרדות ממנו לבין חיבורו אל העולם החיצון מאוד אקטואלית ובאה לידי ביטוי **בדיונים המעשיים באשר למעברים הבין-לאומיים ובקעת הירדן**. מאחר שבסופו של דבר מדובר **בהיפרדות אך לא בניתוק** ומאחר שסבלנו תלוי בסבלם, הרי שלא נותר לנו אלא לנהל מעין דר-שית, גם אם אין בכוונתנו להתנות את עשייתנו בהסכמתם.

הדיון עמם חייב להיות מבוסס על דר-שית, מתוך ניסיון להבין את דפוסי חשיבתם, את תוחלתם ובעיקר את פחדיהם. אנו חייבים להבין את פחדם הקיומי להיזרק אל מעבר לנהר, ממש כפי שאנו מבינים היטב ודורשים מהם להבין את פחדנו הקיומי להיזרק אל הים. עלינו להכיר בכך שהם חיים בפחד קיומי הדומה לשלנו וההופך אותם לחברה מפוחדת ונואשת.

כעת אני מבקש להתייחס בקצרה לתהליך המדיני כפי שהצטייר בעיניי בלוותי אותו כמעט מראשיתו וביתר שאת משנת 1996. לדידי התהליך נכפה הן עלינו והן על הפלסטינים, ושני הצדדים פתחו בו בלית בררה: אנו היינו מעדיפים להמשיך להיות כובש נאור אלמלא האנתפאדה, ולהערכתי לא היינו מעלים על דעתנו לפתוח בדיון אמתי עם שכנינו, וכך גם הפלסטינים אלמלא כישלון המאבק האלים.

באופן כללי ביותר ניתן לומר שעם כניסתנו לתהליך **הצבנו לעצמנו כמטרה השגת ביטחון ואילו מטרתם של הפלסטינים הייתה קבלת מדינה**. הפלסטינים פנו לתחילת התהליך מתוך אילוץ הנובע מהכרה בכך שאין להם כל בררה אלא להגיע לפשרה, משום שהדרך האלימה שאותה הובילו נכשלה. בסוף שנות השמונים ובתחילת שנות התשעים הם הגיעו למסקנה שהדרך להשגת מדינה בגבולות 1967 היא במשא ומתן מדיני. כרקע עלינו להבין, שהפלסטינים שהובילו את התהליך המדיני ניחנו בחשיבה פרגמטית. אני מדגיש את הנקודה הזאת מפני שפעמים רבות אנו מייחסים לערפאת דווקא חשיבה אידאולוגית. ערפאת הוא מדינאי פרגמטי הפועל על פי מטרות מוגדרות המוכן ליטול סיכונים, אך עם זאת הוא מודע למגבלות כוחו. תכונותיו אלו הביאו אותו אל התהליך המדיני.

החלטתו להוביל את החברה הפלסטינית לתהליך המדיני הייתה מבוססת על שלוש קביעות: (א) בתום התהליך, שהיה אמור להערכתו להסתיים בשנת 1999 או בשנת 2000, תקום מדינה פלסטינית; (ב) קבלת התפיסה של 'שתי מדינות לשני עמים', שבראיה פלסטינית היא ויתור קשה וכואב; (ג) קביעה שהמדינה הפלסטינית תישא צביון חילוני ודמוקרטי.

ייתכן שהצביון 'החילוני' והדמוקרטי של הרשות הפלסטינית מעורר בקרבנו גיחוך, אך מנקודת ראייתם הם אכן עושים מאמצים כנים לכך. ואכן שלטונם דמוקרטי יותר מכל שלטון של מדינה ערבית אחרת, ובכלל זאת גם מדינות שיש לנו עמן הסכם שלום. מסיבה זאת אל לנו לשלול אפשרות של הגעה להסכם עם המדינה הפלסטינית לעתיד – כאמור, המדינה הערבית הדמוקרטית ביותר.

ב. היכן קרס התהליך?

ההנחות הפלסטיניות שהביאו להנעת התהליך המדיני עוררו דילמות קשות מאוד בקרב החברה הפלסטינית על כל רבדיה. הדילמה הראשונה התעוררה בקרב ערביי ישראל, שהם פלסטינים לכל דבר ועניין. עד שנת 1993 הם ציפו שעניינם יידון במסגרת הדיון בנושא הפלסטיני, אולם פתיחת התהליך המדיני התפרשה בעיניהם כהתנערות של ערפאת מאחריות כלפיהם וכהפניית הטיפול בעניינם לממשלת ישראל. התהליך המדיני גורם להגברתה ולחידודה של בעיית **זהותם של ערביי ישראל** כאזרחי ישראל וכבני העם הפלסטיני.

הדילמה השנייה התעוררה בקרב הפזורה הפלסטינית. ההבנה הפלסטינית שנושא הפזורה יידון בשולי הדיון, בלי מחויבות לקלוט אותם בשטחי 1948 ובלי מחויבות לקלוט את כולם בשטחי 1967, עוררה תחושות בגידה בקרב הפזורה.

הדילמה השלישית התעוררה בקרב קבוצות הטרור אשר התנגדו לתהליך המדיני. מדובר בעיקר בקבוצות הפונדמנטליסטיות המובלות בידי החמאס והג'יהאד האסלאמי. קבוצות אלו אינן נותנות לאף גורם מנדט לחלוקת שטחי וְקָף ושוללות מכול וכול את הרעיון של שתי מדינות לשני עמים. נוסף על כך הן מתנגדות לצביון החילוני דמוקרטי של מדינה פלסטינית עתידית.

זולת הקמת מדינה, הפלסטינים אף ציפו שהתהליך המדיני יביא לשיפור כלכלי מיידי בחייהם ולשיפור בחופש התנועה, דהיינו להסרת מחסומים

הגורמים להשפלה ולתחושה של כיבוש. לפני חודש אמר לי פלסטיני, איש אקדמיה שחי ברמאללה: 'עמי, אתה לא מבין מהי המשמעות להיות אבא פלסטיני המבקש לעבור עם ילדיו במחסום ישראלי – כל הכבוד שלי כאב נשחק לחלוטין'.

כאמור הפלסטינים ציפו לקבל בסוף התהליך מדינה, 'אמתית' בלשונם, שיש בה רצף טריטוריאלי, אולם במציאות של היום לדידם הם צועדים 'אחורה'. מספרם הגדל של המחסומים והגדרות מדכא את תקוותם. כך גם התבוננותם בהתנחלויות, אשר מבחינתם קוטעות את הרצף הטריטוריאלי האפשרי של המדינה העתידית. הפלסטינים אינם מאמינים שתקום ממשלה בישראל שתצליח להורידן, משום שעד כה לא נמצא אף גורם שהצליח לעצור את המגמה: לא הממשלה בישראל ואף לא מדינה אחרת, אף על פי שאירופה וארצות הברית מתייחסות אל ההתנחלויות כאל מכשול לשלום.

על האכזבה מחוץ נוספה אכזבה מבית. מבחינתם הם קיבלו שלטון מושחת, שבראשו עומדים אישים מטוניס שלא היו איתם בשטחים בתקופת האנתפאדה הראשונה ושלא נתבעו לשלם את מחיר המדינה שבדרך בבתי כלא ישראליים. הם נוסעים במכוניות פאר, בונים וילות ונחשבים לאחי"מים הפטורים מבדיקה במחסומים.

ניתוח משאלי דעת הקהל של חליל שקאקי במשך ארבע-חמש השנים האחרונות מצביע על מגמה ברורה מאוד. מצד אחד עולה שרוב האוכלוסייה הפלסטינית תומכת בהקמת מדינה לצד מדינת ישראל. מצד אחר ניכרת מגמה הולכת וגדלה, הנאמדת בחודשים האחרונים ביותר מ-70 אחוז בקרב האוכלוסייה, המצביעה על תמיכה בהמשך האנתפאדה והפיגועים. לכאורה יש מעין סתירה, אולם למעשה ניתן להסביר זאת בכך שהפלסטינים אינם מאמינים שיצליחו להקים מדינה באמצעות תהליך מדיני. פנייתם לאלימות נובעת בחלקה מתסכול ומיאוש ובחלקה מאבדן האמון בתהליכי הידברות מדינית.

משנת 1997 לערך חלה עלייה הדרגתית במספרם של מאוכזבי התהליך המדיני עד כדי הפיכתם לרוב. אין מדובר רק בקבוצות אופוזיציה של החמאס והגיהאד אלא בארגון הפתח שהיה מיוזמי התהליך המדיני ומעמודי התווך שלו.

המבקש לבחון את ראשיתה של אנתפאדת אלאקצא, רואה שמוביליה הם צעירי הפתח והתנועים, ולא מוסלמים המניפים דגלים ירוקים. חברי התנועים

נערכו ליום פקודה נגד כל מי שיאיים על השלטון הפלסטיני או על המדינה הפלסטינית – ישראל או לחלופין החמאס ודומיו. אנתפאדת אלאקצא היא בראשיתה תופעה עממית בלתי מתוכננת שאינה פועלת על פי מטרה מדינית מוגדרת. ההתקוממות מכוונת נגד ישראל, נגד התהליך המדיני כולו ואף נגד הרשות הפלסטינית. ערפאת הבין זאת לפנינו והוא מנסה לנצל את האירועים לטובתו. לדעתי הדיון אם ערפאת שולט בשטח או לאו ואם ברצונו להשיג שליטה, חסר משמעות מעשית. יושב ראש הרשות מובל בתוך המערבולת האלימה הזאת, שכדי לעצרה עליו ליצור תוחלת מדינית.

מסמך חשוב, שלדעתי מעט מדיי ישראלים מכירים אותו, הוא הקול הקורא של העם הפלסטיני, שכתב מחמוד דרוויש ביום החמישים לנֶפֶּה, בשנת 1998. חשיבותו של המסמך היא בעובדה, שהוא הוקרא בצוהרי היום בכל הרשתות הפלסטיניות לאחר נאומו של ערפאת כמסמך הרשמי מטעמה של הרשות הפלסטינית.

המסמך קורא להכיר באסון היהודי, השואה, שפקד את היהודים והוא פונה אל עם ישראל ואל הקהיליה הבין-לאומית באמירה, ולא בתחינה, שאסור שפתרון האסון היהודי יהיה המקור לאסון הפלסטיני, ועל כן הפתרון היחיד לדעתנו הוא שתי מדינות לשני עמים בגבולות 1967. במסמך מזכיר דרוויש את ההבחנה החשובה בין מולדת למדינה, שקבע הרכבי שנים רבות קודם לכן. כאמור הבחנה זו מבדילה בין המושג 'מולדת' המבטא חלום בלתי ממומש לבין המונח 'מדינה' המבטא תכנית מדינית מעשית.

שלוש שנים מאוחר יותר, ביום הנֶפֶּה בשנת 2001, פרסם דרוויש קול קורא נוסף בשם העם הפלסטיני, שגם אותו להערכתי כמעט אף אחד מאתנו לא קרא. מסמך זה שונה לחלוטין ומשקף את השינוי החד, שחל בקרב הפלסטינים ואף בקרבנו. במסמך זה מצוירת תמונה הפוכה מזו שסרטט קודמו, מתוך שימוש במערכת מושגים אחרת הנובעת מהדגשת הפחדים של הפלסטינים, שמקורם באיום העקירה ובסכנת ההשמדה.

דרוויש מזכיר את דבריהם של ראש הממשלה והרמטכ"ל על המשך מלחמת העצמאות הישראלית ומסיק מכך שהנֶפֶּה נמשכת על כל משמעויותיה, העקירה, הפליטים וכו'. במסמך הוא מדבר על האיום הקיומי הנשקף לחברה הפלסטינית ומדגיש את הצורך במלחמת האיך-בררה, שהיא מלחמה על הקיום

הפלסטיני. לדברי דרוויש עדיין יש רצון לשלום, אך לא לשלום של כיבוש ולא לשלום של עבדות. לתפיסתו, הפך הסכסוך לעימות טוטלי בין חברות להבדיל מעימות בין מדינות ובין מדינאים.

אני רוצה לסיים בהתייחסות דווקא לנקודת הראייה הישראלית שלנו, משום שלדעתי בדו־שיח הישראלי-פלסטיני רוב השאלות צריכות להיות מופנות אלינו. חוזקנו הרב ביחס לפלסטינים הופך את הדו־שיח הזה כמעט לדו־שיח בינינו לבין עצמנו. כאמור, תהליך השלום עם הפלסטינים מעורר את הדילמות האמתיות של חיינו ותובע מאתנו לדון בכולן בו זמנית ולא בשלבים.

עלינו לשאול את עצמנו שאלות קשות כדוגמת מהו קיומנו כחברה וכמדינה? מהי משמעות היותה של ישראל דמוקרטיה ובית לעם היהודי? מהו היחס בין עם ישראל, ארץ ישראל ומדינת ישראל! התמודדות עם שאלות אלו תביא אותנו להגדיר מהו החלום ואילו חלקים ממנו ניתנים למימוש כתכנית מדינית במציאות של תחילת המאה העשרים ואחת. בסופו של דבר נידרש להשיב על מה אנחנו מוכנים להרוג ולהיהרג, משום שרק כך ייקבע גבולה של מדינת ישראל. אסור שנעשה זאת מבלי שנגבש לעצמנו את החזון הקולקטיבי המוסכם עלינו.

המערכת האזורית במבחן היציבות

עמוס מלכא

א. מבוא

המערכת האזורית במהלך השנה האחרונה ובעיקר במהלך תשעת החודשים האחרונים, עומדת לראשונה מזה שנים רבות במבחן היציבות האזורית. אמנם בעבר ידענו עימותים וקונפליקטים רבים ובשנת 1982 אף ניצבנו בראשיתה של מערכה קשה וארוכה מאוד בלבנון, אך מספטמבר 2000 – אף על פי שהעימות הישראלי-פלסטיני התחיל הרבה קודם לכן – יציבות המערכת האזורית עומדת בפני מבחנים ואתגרים חריגים בעצמתם, שטרם נאלצנו להתמודד עמם.

חומרת האירועים אינה נובעת רק מאופי המשבר הישראלי-פלסטיני, שכן היא אף מודגשת ועומדת בניגוד ליחלון ההזדמנויות שנתפתח בשנת 2000, אשר נתפסה בעינינו כבר בשנת 1999 כשנת הכרעה. קיים פער עצום בין היעדים שהצבנו לנו לשנה זאת לבין ההתרחשויות ומשמעויותיהן בפועל.

שנת 2000 יועדה להיות שנת הכרעה בעיקר מבחינת שני מסלולים ראשיים ומסלול נלווה נוסף. השניים הראשונים הם המסלול הסורי והמסלול הלבנוני, הנגזר ממנו במידה מסוימת. המסלול השלישי הוא הפלסטיני, שבמאי 1999 ניצב בפני נקודה מכרעת ובשנת 2000 היה אמור להגיע להכרעה סופית.

בשנת 2000 התקבלה הכרעה אחר הכרעה. ההכרעה הראשונה הייתה באפריל, עת המשא ומתן עם הסורים הגיע לכדי מיצויו במפגש הפסגה בז'נבה והיה ברור לחלוטין שפנינו לעבר ההכרעה הבאה: היציאה מלבנון. יציאה זו סימלה, במידה זו או אחרת, גם את סיומו של פרק במשא ומתן בין ישראל לבין סוריה ולבנון ועיצבה למעשה מציאות ביטחונית בצפון, שעתידה לעמוד במבחן בחודשים הקרובים.

ההרצאה ניתנה בעת שהאלוף מלכא כיהן כראש אמ"ן במסגרת טקס חלוקת פרס ע"ש רא"ל חיים בר-לב במרכז למורשת המודיעין ב-6 ביוני 2001.

ההכרעה השנייה הגיעה כצפוי לקראת המחצית השנייה של שנת 2000 וגלשה לתחילת 2001. הכרעה זו נעשתה במסלול הפלסטיני והתבטאה בהגעה לוועידת קמפ דייוויד. בשלב זה כבר היה ברור שעל הפלסטינים לשנות את דרכם, שאופיינה מאז מאי 1999 ועד מחציתה הראשונה של שנת 2000 בדחיית הצעות ממניעים אסטרטגיים.

באותה עת לפחות היה יאסר ערפאת נחוש להגיע להכרעה בשנת 2000. נחישותו נבעה לא מסמליותה של שנה זו אלא משאיפתו באותה עת להגשים – לפחות ברובו המכריע – את חזונו האסטרטגי המבוסס על ארבעה מרכיבים: (א) מדינה עצמאית; (ב) חזרה לגבולות 1967 תוך תיקונים וויתורים מזעריים ופיצוי בהחלפת שטחים; (ג) קביעת מזרח ירושלים כבירתה של המדינה הפלסטינית; (ד) מציאת פתרון הולם לסוגיית הפליטים. מרכיבים אלה ייצגו את ארבעת קוויו האדומים והבהירו עד כמה מצומצם מרחב הגמישות שלו. שנת 2000 אכן הביאה אותנו לרגעי המבחן שהגיעו לשיאם בוועידת קמפ דייוויד על כל אירועיה ובעיקר בניסיונם של הפלסטינים להיחלץ מוועידה זו. היבט זה קושר אותנו לסוגיה הפלסטינית, שבה אעסוק בהמשך.

ב. ארבעת עמודי היסוד של היציבות האזורית

1. מידת הרלבנטיות של התהליך המדיני. הדגש הוא על הרלבנטיות של התהליך המדיני, שכן עצם קיומו של תהליך מדיני באשר הוא אינו ערובה להתקדמות וליציבות. כדוגמה להליך מדיני רלבנטי ניתן להביא את רוב העשור האחרון שבמהלכו הושגו הסכם עם ירדן והסכם ביניים עם הפלסטינים, המצטרפים להסכם ותיק יותר עם המצרים ולדו־שיח הנמשך ברמה כזאת ואחרת עם הסורים ועם הפלסטינים כאחד.

כאמור הרלבנטיות של התהליך המדיני נשחקה במהלך שנת 2000 והביאה להצטמקותו של התהליך באופן שיצר ריק השואב לתוכו מגמות קיצוניות המשחרות לפתחנו מאז סוף שנה זו.

2. עצמת השפעתה של ארצות הברית בזירה. במהלך שנת 2000 הלכה ונשחקה במידה בלתי מבוטלת עצמת השפעתה של ארצות הברית בזירה. שחיקה זו משולה בעיניי לחריצים – להבדיל מסדקים או מִשְׁבְּרים – בעמודי התווך. לעובדה זו ניתן אולי לייחס חלק מהכישלונות במשא ומתן, בינינו לבין

הפלסטינים ובינינו לבין הסורים. עם זאת ארצות הברית כמעצמה יחידה עדיין משמשת מרכיב מרכזי מאוד בעמודי היסוד של היציבות האזורית.

3. המאזן האסטרטגי. בעבר נהגנו למדוד את המאזן האסטרטגי במונחים של עצמה כוללת ושל מלחמה, בהתכווננו ליכולת של מדינה מול מדינה, ליכולת של צבא מול צבא וליכולות הכרעה כאלו ואחרות. לדעתי במהלך התקופה האחרונה אנו יכולים לבחון מאזן זה משני היבטים עיקריים: האחד, העצמה הכוללת הטומנת בחובה את מרכיב ההרתעה. לטענתי למרות הביקורת על שחיקה מסוימת בכוח ההרתעה של ישראל, המאזן האסטרטגי עדיין נוטה לטובתנו ויישאר כזה לפחות בתקופה הקרובה. רוב הכוחות המרכזיים באזור מכירים בכך ולכן אינם חפצים להכריז עלינו מלחמה. לאור זאת אמין וגופים אחרים בקהילה, האחראים על הנושא של התרעה למלחמה, יכולים לקבוע שאין כרגע מדינה בטבעת הראשונה שמנהיגיה מעלים על דעתם לנסות לזוים מלחמה נגדנו. אפילו סוריה, המעסיקה אותנו רבות בהקשר זה, מכירה במפורש במאזן האסטרטגי הפועל לטובת ישראל, גם אם בהידרדרות כזאת או אחרת אנו עלולים למצוא עצמנו נלחמים נגדה.

ההיבט האחר של המאזן האסטרטגי הוא תדמיתנו במזרח התיכון כמי שנחלשו. תדמית זאת מתבססת על מאבקינו בלבנון בעבר ואולי אף בעתיד, על מאבקינו הנוכחיים והעתידיים עם הפלסטינים ועל כל נושא הלחימה בטרור ובגרילה המוגדר כיום עימות נמוך עצמה. אנו נתפסים כמי שאינם ממצים את מלוא העצמה הצבאית העומדת לרשותם ונוסף על כך כמי שאינם נרתעים מלחשוף את נפגעייהם, את קרבנותיהם ואת החולשה לסבלם של אלו. מלחמת הגרילה על כל מרכיביה, כפי שבאה לידי ביטוי ביתר שאת בתקופת הלחימה בלבנון והמשפיעה כעת אף על דפוסי הלחימה עם הפלסטינים, מוכיחה שהעצמה הכוללת אינה בהכרח המכריעה בעימותים נמוכי עצמה.

4. האינטרסים האסטרטגיים הבסיסיים של הצדדים המעורבים. אין ברצוני להרחיב בנקודה זו, אך אומר שבאופן כללי הצדדים המעורבים עדיין חפצים במערכת יציבה ובמניעת הידרדרות אזורית. בכלל זאת מדינות המעגל הראשון – מצרים, ירדן ואפילו סוריה ולבנון. יוצאים מכלל זה הפלסטינים ומדינות המעגל השני והשלישי – אירן ועירק.

עם זאת חשוב לציין ששאיפתן של מדינות המעגל הראשון לשמור על

היציבות האזורית אינה מעידה בהכרח על שברשותן מלוא הכלים לצורך כך או על שביכולתן לנצל עד תום כלים אלו. למעשה המבחן היום הוא אינו בהכרח מבחן האינטרסים אלא מבחן היכולת לממש אינטרסים אלו. דוגמה לכך היא מצרים המבקשת למנוע הידרדרות אזורית ואף אינה מסתירה את חרדתה מהידרדרות זו. אף על פי שלמצרים השפעה רבה על הפלסטינים, ככל הנראה אין בידיה מלוא הכלים להטותם מהדרך שאותה נקטו ולתרום באופן משמעותי ליציבות האזורית.

לסיכום, יש במערכת האזורית שני גורמים מרכזיים שישפיעו לדעתי על יציבות האזור בתקופה הקרובה: הפלסטיני, שהוא מובן מאליו, והלבנוני. לגבי הראשון אפרט בהמשך. בגורם השני איני מתכוון לממשלת לבנון, אלא ללבנון כזירה שבה פועלים מספר כוחות: לבנון כמדינה, אך היא אינה הגורם המרכזי; חיזבאללה כארגון מוביל, אך לא יחיד; סוריה כבעלת השפעה רבה, אם כי לא בלעדית; אירן כשחקן השולט בלא מעט מהלכים בתוך המגרש הלבנוני.

שני גורמים אלו יכולים לייצב את האזור או לערער אותו. כמובן שאם יושג הסדר עם הגורם הפלסטיני, ינוטרל חלק משמעותי מהסכנה של הידרדרות אזורית. איהגעה להסדר משולה בעיניי לפצצה ביד, ללא נצרה, הדורשת טיפול זהיר תוך נטילת סיכון.

איני בא לומר, ולבטח אין ברצוני לקבוע בצורה נחרצת, שהמערכת צועדת לקראת משבר אזורי, שכן לצד היחלשותם של המרכיבים המייצבים, יש לא מעט מרכיבים מרסנים, כגון מצרים, ארצות הברית, ירדן וגורמים נוספים המבקשים לאחות את הסדקים שנפערו בעמודי התווך במהלך השנה האחרונה.

ג. הגורם הפלסטיני כבעל השפעה מכרעת על יציבות האזור

אפתח את הנושא הפלסטיני בדימוי של ערפאת לאיש שבידו פצצה היוצר איום בילטרלי בין הפלסטינים לבין ישראל ומאיים גם על היציבות האזורית ואפילו על היציבות הפנימית בחלק ממדינות ערב הרחוקות יותר. גל הנפץ שעורר ערפאת בסוף ספטמבר 2000 ובעיקר במהלך אוקטובר בשנה זו, ביקש להעביר מסר של איום גם לעבר מדינות ערביות ולא רק לעבר מדינת ישראל. גם במצרים הרעידו האירועים את רחובות קהיר באופן שהשפיע ומשפיע על התייחסותם אל ניהול המשבר. תהודה דומה עולה גם מירדן וממדינות נוספות. בהחלט מותר לבוא ולומר שהאיש מאיים על היציבות האזורית. עם זאת

מאחר שפצצה בידו, גם מי שמבקש למנוע את ההתפוצצות אינו ממהר לדחוף את המחזיק בה, שכן ברור שפעולה בלתי זהירה עלולה לגרום להתפוצצות אשר תביא בהכרח להידרדרות, גם אם ערפאת עצמו ייפגע.

כל ניתוח מודיעיני הבוחן את הסוגיה הזאת מעלה שהאיש מוביל את אנשיו ואת עמו אחורה – גם אם הוא עצמו אינו רואה זאת כך – במטרה לזכות בהישגים אסטרטגיים באמצעות הפעלה מדינית-אסטרטגית מכוונת של אלימות וטרור. מעשיו של ערפאת ללא ספק דרדרו את עמו, בעיקר נוכח ההישגים שהיה יכול לזכות בהם עד פרוץ המהומות. ההידרדרות נובעת מהמשך המאבק ומהיעדר פתרון נראה לעין, לפחות בטווח הזמן הקצר, ומתבטאת בריבוי נפגעים, בכלכלה קורסת, במצב אישי וברווחת פרט ירודים, באבדן הישגים ובבעיות תעסוקה.

אף על פי שחלפו חודשים רבים מאז פרוץ המהומות, סופן אינו נראה באופק, ואני כאיש מודיעין אף איני יכול להבטיח שהסוף נראה בטווח של השבועות והחודשים הקרובים. הבסיס של העימות הנוכחי – אם איננו מבקשים לחזור זמן רב לאחור – הוא ללא ספק תחושתו של ערפאת כי לאחר ועידת קמפ דייוויד הוא הגיע למבוי סתום. ערפאת חש עצמו בפינה לאחר שדחה כליל את יזמותיו החדשות ומרחיקות הלכת מבחינת ישראל של ראש הממשלה, אהוד ברק. כבר בשנת 1999 ובמשך שנת 2000 הייתה הערכת מודיעין שכאשר יושב ראש הרשות יחוש כי הגיע למבוי סתום וכאשר יבין שהתהליך המדיני איננו מניב לו רווחים, הוא צפוי לנקוט מהלכים של שימוש באלימות ובטרור ככלי להפעלת לחץ במטרה להגיע להישגים מדיניים.

שאלה שמרבים לעסוק בה, ואולי אף אשאל על כך בהמשך, היא האם לערפאת יש אסטרטגיה מתוכננת? שאלה זו מתעוררת ביתר שאת נוכח הוויכוחים לגבי מידת שליטתו של ערפאת בשטח. לטענתי אפשר להוכיח שערפאת נוקט קו אסטרטגי ברור. אגב, אין זו הלצה שאנשי אקדמיה, פרשנים, עיתונאים ואנשי מודיעין מנתחים את הנתונים ואת המצב בשטח באופן הרבה יותר מסודר מאשר ערפאת עצמו.

בעימות זה, מזווית ראייתו של ערפאת, יש שני שלבים מרכזיים: האחד, העימות בתקופת ממשלתו של אהוד ברק, שעמה היה נתון בתהליך מדיני. בשלב זה סבר ערפאת שבעזרת הלחץ והאלימות יצליח להשיג ויתורים נוספים מצד ישראל שלא הוצעו לו בקמפ דייוויד. השלב השני הוא העימות המתרחש לאחר

השינוי הפוליטי בישראל ובארצות הברית. בשלב זה המערכת שונה לגמרי, ומרחב התמרון של ערפאת צומצם. ללא היכר. כיום ברור כמעט לכול – גם למי שאינו קצין מודיעין – שהסדר קבע, בתקופה הנראית לעין, אינו רלבנטי והוא בלתי ניתן להשגה, שכן הפערים, שהיו מצומצמים או צרים יחסית עד ועידת טאבה, התרחבו ללא היכר. דו־שיח על שיחות קבע אינו עומד על סדר היום המדיני של ישראל או של ארצות הברית, ואפילו מדינות ערב מכירות בכך. עלינו לשאול את עצמנו אם אפשר למצוא שביל ביניים בין הסדר קבע לבין משבר חריף וקיצוני. הליכה בדרך ביניים זו עשויה למנוע אלימות קיצונית ביותר.

אם נבחן את מאזן ההישגים של הרשות הפלסטינית ושל ערפאת לאחר תשעה חודשים, נוכל לומר שהמאבק גבה מהרשות מחיר כבד: הורדת הדיון בהסדר הקבע מסדר היום, נפגעים רבים, כלכלה פגועה, תעסוקה ירודה ועוד. ניסיונו של ערפאת 'למנף' את העולם הערבי, זאת אומרת להשתמש בו כמנוף לחצים על האינטרס האמריקני ועל האינטרס של הזירה הבין־לאומית וכך לגרום להפעלת לחצים על ישראל, לא הביא את ההישגים שלהם ציפה. באוקטובר 2000 הוא ניסה לפתוח במהלך הראשון של הבינאום, אך נכשל בהצבעה במועצת הביטחון. כארבעה חודשים מאוחר יותר, בפברואר, לקראת הפסגה הערבית בעמאן ניסה פעם נוספת אך נתקל בוטו אמריקני. עם זאת הוא עתיד להמשיך לדבוק – אולי בצורה יותר מבוקרת – בניסיונותיו אלו. הלגיטימיות הבין־לאומית שערפאת קיווה להשיג יודעת עליות ומורדות, אך באופן כללי מצד אירופה וארצות הברית כאחד נשמעים קולות הקוראים לו תחילה להילחם באלימות ובטרור והדורשים ממנו להפסיק כליל את תמיכתו בפעולות אלו. ללא ספק ערפאת אינו זוכה לאהדה שלה ציפה. בימי ממשלו של ביל קלינטון גישתו של ערפאת לארצות הברית הייתה נוחה ופתוחה. הוא ניהל דו־שיח שוטף עמה והרבה – אולי יותר מכל מנהיג אחר – לבקר בחדר הסגלגל בבית הלבן, גם תחת אש ותחת טרור. אולם עם עלייתו של ממשל ג'ורג' ווי בוש הוא נתקל במדיניות אמריקנית, שלפחות מהתרשמותו הראשונית, אינה לשביעות רצונו. מדיניות זו תובעת ממנו נחרצות להפסיק את האלימות ומעמידה זאת כתנאי ראשון להמשך ההתקדמות. רק לאחר קיום תנאי זה יבואו צעדים בוני אמון, אולי אף סיוע בשיקום הנזקים שנגרמו במהלך החודשים האחרונים ורק לבסוף חידוש המשא ומתן על הסדר הקבע.

הישג נוסף שערפאת ביקש לזקוף לזכותו בחודשים האחרונים הוא פגיעה בכושר העמידה של החברה בישראל ובחוסנה. בעקבות אירועי לבנון העריך יושב ראש הרשות הפלסטינית שהחברה הישראלית אינה חזקה ועמידה. אולם כעת הוא נוכח אחרת: על אף האבדות שהחברה הישראלית סופגת ועל אף המלחמה המתישה בטרור, היא אינה נשברת.

לאחר שערפאת בחן את מאזן הישגיו, להערכתו הוא מנסה לראות אם ביכולתו לחזור אל נקודת המוצא של אמצע ספטמבר לפני התפרצות המהומות. לדעתי מסקנתו היא שהוא אינו יכול להחזיר את הגלגל אחורה ללא הישגים אסטרטגיים ברורים. כעת ערפאת מוצא עצמו במבוי סתום: הוא אינו יכול לשוב לנקודת המוצא ואף אינו מצליח להגיע להישג שיאפשר לו לעצור את ההידרדרות.

עם זאת הוא נחוש לא לוותר ומאמין שבניהול נכון יש לו זמן לתמרן ולהגיע להישגים. הוא מאמין שאורך הנשימה הפלסטיני בסופו של דבר איתן יותר מאורך הנשימה הישראלי והוא מניח שלבסוף יצליח לעורר לחץ פנים-ישראלי. הוא אף אינו חושש להשמיע בגלוי את הערכתו שיצליח ליצר לחצים שישפיעו על המערכת הפוליטית בישראל.

ערפאת מכיר בכך שהלגיטימיות הבינ-לאומית הייתה נקודת תורפה שלו במהלך החודשים האחרונים, ולכן הוא מנסה לשפר אותה באמצעות שני מרכיבים בסיסיים: מחד גיסא אימוץ יזמות מדיניות, גם אם למראית עין בלבד, כדוגמת היזמה המצרית-ירדנית שנתן לה את ברכת הדרך אף על פי שלא הייתה לרוחו; הוא קיווה שישראל תסרב ליזמה, אך הישראלים לא בהכרח ענו על ציפיותיו במקרה זה. מאידך גיסא ניסיונות לגרום לישראל להפעיל כוח באופן שיזיק לה בזירה הבינ-לאומית. ערפאת מבקש להתבסס על 'עצמת החלש' וכך לערער את הלגיטימיות הבינ-לאומית של ישראל. גם בתחום זה אנו יודעים עליות ומורדות הניתנות לתיאור מדויק ולציון מפורט.

עדיין ערפאת מנסה להשתמש בלחץ של העולם הערבי כמנוף. הוא מקווה שבהגיע המערכת לכדי סף פיצוץ והידרדרות ועל סף המעבר למשבר אזורי, יהיה זה הרגע שבו יצליח 'למנף' ולגרום לעולם הערבי להפעיל מערכת לחצים על הזירה הבינ-לאומית ועל ישראל.

היושב ראש עדיין מאמין, שבסוף הדרך תתרכך מעט המדיניות האמריקנית הקשוחה אם יעמדו בסכנה האינטרסים האזוריים החשובים לממשל זה, כגון

אינטרסים במפרץ הפרסי. ייתכן שהוא מזהה סימנים ראשוניים לכך כבר בימים אלו נוכח חזרתה בה של ארצות הברית מסירובה לקחת חלק במפגשים משולשים, ישראלים-פלסטיניים-אמריקניים. עד כה ארצות הברית עודדה מפגשים ישירים בין הישראלים לפלסטינים, אך עם התלהט הרוחות נתנה כאמור ידה למפגשים משולשים במטרה להרגיע את השטח.

חשוב לציין שערפאת ללא ספק מעדיף להוריש את המאבק הזה לדורות הבאים על פני ויתור על קווים אדומים. אף ייתכן שהוא יסלים את המאבק בטרם יורישו. לכן הוא מכין מאבק ממושך ואף דואג להכין את אנשיו לכך. הוא משמיע באוזניהם שהמאבק הזה כבר נמשך מאה שנים וייתכן שיימשך מאה שנים נוספות, הוא מעביר להם מסרים לגבי חשיבותה של העמידה האיתנה ומדגיש את הצורך בחיזוק הכוח, בפיתוח מערכות ייצור ואמצעי לחימה ובהברחת אמצעי הלחימה. פעולות אלו נעשו אף בידי אנשים בכירים ביותר ברשות שמכוונים ומונחים גם על-ידי ערפאת עצמו, ולא רק בידי בודדים. כאמור, היושב ראש מבקש להכין את המערכת הפלסטינית לעימות ממושך, שבו ייתכן שימוש גם באמצעי לחימה נוספים.

ערפאת עושה שימוש בפח"ע (פעילות חבלנית עוינת) ובטרור. לשיטתי טעות לחפש לאחר כל פיגוע מיהו האחראי למעשה – החמאס, הג'יהאד האסלאמי, החזבאללה, החזית העממית או החזית הדמוקרטית – שכן מדיניותו של ערפאת מכוונת ונותנת חסות לאלימות ולטרור, ואין זה נכון להסיר ממנו את האחריות לכך. קביעה זו היא על דעת גורמי המודיעין. עם זאת חשוב לדעת מי ביצע את הפיגוע לצורכי ענישה, סיכול ופעולת נגד.

ערפאת ללא ספק נושא באחריות לטרור התופס מקום מרכזי מאוד ברשות הפלסטינית בהפסיקו את הפיקוח על ארגוני הסיכול, בעודדו את שיטת 'הדלתות המסתובבות', שעד מהרה נעקרו כליל, באופן שגרם לשחרור כל העצורים שעסקו בפח"ע מבתי הכלא הפלסטיניים ובהשתמשו במנגנוני הביטחון ובתנאים לצורך תכנון וביצוע פיגועים.

ערפאת בהפעלת הטרור פועל בשני תחומים מרכזיים: האחד, הפעלה ישירה של מרבית מנגנוני המקבלים משכורת מהרשות הפלסטינית – התנזים, הביטחון המסכל, המודיעין הכללי, המודיעין הצבאי וכוח שבע עשרה – כארגונים שלוקחים חלק פעיל ומשמעותי בפעולות הטרור. ככל הנראה יוצא דופן מנגנון הביטחון הלאומי. התחום האחר הוא בהפעלה לא ישירה של

החמאס, הגיהאד וארגונים נוספים המבינים שיושב ראש הרשות מתיר להם לבצע פיגועי התאבדות ופיגועים נוספים בתוך שטח ישראל. כתוצאה מכך כיום כמות הפיגועים וההתרעות על פיגועים רבה באופן שטרם נודע עד כה.

ברצוני לומר כמה מילים על התייחסותם של הפלסטינים אל היזמות לפתרון המצב העומדות על הפרק. היזמה המרכזית שכרגע מדובר בה היא יזמת מיטשל, שבאה לאחר היזמה המצרית-ירדנית. הפלסטינים טיפחו ציפיות מוועדה זו, שכן היא יצאה לדרך במסגרת המאמצים הפלסטיניים לבנאם את הסכסוך. הם דרשו ועדת חקירה בין-לאומית ומעורבות בין-לאומית, אך נאלצו להסתפק בוועדה שיצאה לדרך כמרכיב בינאום רך.

בסיכומי של דבר מסקנות מיטשל אינן עונות על מלוא דרישות הפלסטינים. הפלסטיני אינו יכול להסתפק בדוח מיטשל שכן לדידו הוא נתבע להפסיק כליל את האלימות תמורת הקפאת ההתנחלויות בלבד, נוסף אולי על כמה מרכיבים אחרים שאינם מכריעים מבחינתו. מסקנות אלו נתפסות בעינינו נוחות יותר לישראל ופחות לרשות הפלסטינית. אין זה מפתיע שהפלסטינים דואגים להזכיר את יזמת מיטשל בהקשר של היזמה המצרית-ירדנית ובהקשר של יישום הסכמים שנחתמו בעבר. בכלל זאת הפעימה השלישית הכוללת לטענתם כתשעים אחוזים מהשטח, הקפאה מוחלטת של ההתנחלויות וקישור בלתי ניתן להפרדה עם משא ומתן על הסדר קבע הכולל תאריכי יעד ומועדי סיום.

מאחר שאלו פני הדברים בעיני הרשות הפלסטינית, בבואנו לבחון את משמעותה של הפסקת האש, שערפאת נאלץ להכריז עליה בעקבות הפיגוע בדולפינריום, אני יכול לומר בצורה מאוד מבוססת שמדובר בצעד טקטי בלבד. צעד טקטי הוא בעל ערך של הפוגה זמנית היכולה להימשך מספר ימים עד מספר חודשים, תלוי בשיקולי רווח והפסד.

בהקשר הזה יש לעמוד על המניע מאחורי הכרזתו זו. בבוקר שבת שלאחר הפיגוע מצא עצמו ערפאת לכוד בפניה, אשר מטבע הדברים בנויה משני קירות וממוצא שרוחבו תלוי בזווית בין שני הקירות. הקיר האחד משול ללחץ בין-לאומי חריג, שטרם ידע כמותו ושהופעל עליו מכל הכיוונים, והקיר האחר משול לתגובה ישראלית חריגה במיוחד, שעצמתה האפשרית הובלטה בעיקר על רקע זיכרונותיו מהפעלת מטוסי F-16 שבועיים קודם לכן.

חשוב להבהיר שלא היה די רק באחד מן הקירות האלה, שכן רק החיבור

ביניהם יוצר את הפינה. האיום מצד הזירה הבינלאומית הנותן תוקף מוסרי לתקיפה ישראלית, או לפחות אינו יוצא נגדה, יצר את המלכוד הדרוש. ברור לגמרי שערפאת היה מקבל בשמחה מצב שבו רק התגובה הישראלית הייתה עומדת על הפרק, שכן לתפיסתו תגובה זו הייתה מזיקה לישראל בזירה הבינלאומית ומשחקת לרעתה, בשעה שהוא היה משפר את מעמדו הבינלאומי ומצליח להפעיל לחצים על ישראל. כאמור, ערפאת מבקש להגיע למצב שבו הוא מביא את ישראל להשתמש בכוח יתר במחיר נפגעים פלסטינים.

יושב ראש הרשות קרא את השטח וניסה להיחלץ מן הפינה בצורה הבאה: בשלב הראשון ביקש לנטרל את הנזקים ואת האיום של תגובה ישראלית הזוכה לגיטימיות בין-לאומית באמצעות עשיית המינימום ההכרחי כדי לרצות את הצדדים, דהיינו להביא לרגיעה חלקית. הייתה זו הפעם הראשונה שבה יצא בקולו ודיבר בטלוויזיה בערבית, בדיוק כפי שדרשנו ממנו במשך תשעה חודשים. מעשה זה היה הוכחה לשליטתו בשטח. בשלב השני ביקש לשבור את החיבור בין שני הקירות על ידי יצירת תגובה ישראלית במועד כלשהו מבלי שתזכה לתמיכה בין-לאומית, וכך יוכל 'למנף' אותה לצרכיו הוא.

כעת עלינו לבחון את מעשיו בימים האחרונים. אם נשתמש בדימויים מתחום הגננות נוכל לומר שהוא כיוון את דבריו לדרג המשול ליקצותיו העליונים של הדשא, כלומר הוא מסתפק בגיזום החלק העליון ומתחמק מטיפול תשתיתי מעמיק. הוא מספק שקט יחסי ומפעיל אנשים, שתפקידם לרמוז על רצינות כוונותיו. עם זאת ברור לכול שמדובר בהפוגה טקטית לצורך נטרול האיום, שלאחריה ייעשה שימוש במרכיבים האסטרטגיים שהנחו אותו בעבר.

ערפאת יודע היטב שהוא תחת עיניה הבוחנות של הקהילה הבינלאומית, הדורשת ממנו להפחית את האלימות באופן יחסי אך לא באופן מוחלט, דהיינו היא תסתפק בירידה של כרבע מכמות הפיגועים; בעיניו הדבר בר-עשייה. הוא שואף למינימום ההכרחי שיךצה את הזירה הבינלאומית ובמקביל יפעיל לחץ על ישראל לתת את תמורתה להרגעת המצב.

פעולותיו אינן בחזקת סיכול ממשי, יציאה נגד תשתיות הפחיע או טיפול אמתי במעצרים ובחקירות. מסיבה זו ייתכן שחלק מארגוני האופוזיציה, כגון הג'האד האסלאמי והחמאס, יסכימו עמו במידה זו או אחרת על הפוגה לצד ניסיון לעניין אותו בפיגוע הבא. מכאן לדעתי יש בהחלט לצפות שבמוקדם או במאוחר, ולהערכתנו ככל הנראה מהר למדי, הפסקת האש הזו מבחינת

הפלסטינים לא תחזיק מעמד כל עוד היא אינה מבוססת על דברים משמעותיים מאוד.

לסיכום, ברצוני לומר שסיכול תשתיתי ומעמיק ללא הישג אסטרטגי לפלסטינים יציב את ערפאת בפני עימות פנימי. היושב ראש יעדיף להימנע מעימות זה, שנועד למעשה רק לספק את צורכי העולם, ארצות הברית וישראל, ויעדיף את המשכת המאבק נגדנו. יש להבדיל בין הפסקת אש מוחלטת שבאה בעקבות הישג אסטרטגי לבין הפסקת אש שנוצרה בעקבות צו השעה ואינטרסים זמניים. עם זאת ניתן לנצל את הירידה היחסית בפעולות הטרור כדי לקדם יזמות מדיניות וניסיונות תיווך.

כמובן שאפשר להציג ניתוח מעמיק הרבה יותר אך הזמן אינו עומד לרשותי, על כן אסתפק בקביעה שאנו עומדים בפני מבחנים מיידיים מאוד שלהערכתי סופם אינו קרוב. ערפאת ימשיך בניסיונותיו האסטרטגיים לשחוק אותנו, לגרור אותנו לטעויות, להגביר את המעורבות הבין-לאומית והעולם הערבי ואפילו לגרום לשינוי פוליטי בישראל במטרה להמשיך את העימות ואף להסלימו.

אתייחס בקצרה למידת שליטתו של ערפאת בשטח. הוויכוח המדומה שקיים בקהילת המודיעין בנושא זה הזיק למדינת ישראל ושיחק לידיו. ערפאת שבע רצון מכך שאין בעולם מישהו הסבור שיש ביכולתו להחזיר את השקט על כנו בהינף יד. אמנם גם לאנשי המודיעין ברור שהדבר לא ייעשה ביום אחד בבחינת 'זבנג... וגמרנו', אולם הוויכוח הזה גורם לחלק מהגורמים, הנחוצים לנו בזירה הבין-לאומית, לטעון שאם אפילו בכירים ישראלים וארגונים ישראלים מרכזיים מפקפקים במידת שליטתו של ערפאת בשטח, ברור שאין מקום לתבוע ממנו הפסקה מוחלטת של הטרור. במקביל הנמכת הציפיות מערפאת הגבירה את הדרישות הבין-לאומיות מאתנו. ההערכה המודיעינית היא שהאירועים בעקבות הפיגוע בדולפינריום הוכיחו בצורה חד-משמעית את שליטתו בשטח ואת השפעתו המכרעת על גורמים פלסטיניים שונים המוכנים לעשות כרצונו.

כמו כן האירועים מלמדים שערפאת הוא הפוסק היחיד והבלעדי ברשות הפלסטינית. הקולות האחרים הם המלצות בלתי מחייבות, שאף לא תמיד מגיעות לאוזניו. עד כה לא הופעלו על ערפאת די לחצים שיערערו את ביטחונו ואת יציבותו ושיאיימו על שלטונו. כך לדעתי יש לתפוס את הדברים.

ד. הזירה הצפונית: ההיבט הסורי-לבנוני

אגע בעניין זה בקצרה. הזירה הצפונית עברה ללא ספק בקיץ 2000 תפנית משמעותית, שבטווח זמן קצר קשה לעמוד על השלכותיה המלאות. כדי לברר איזו מציאות ביטחונית חדשה עוצבה יש לבחון את המהלכים האסטרטגיים שהתרחשו בזירה זו.

מלכתחילה הערכנו שבחודשים הראשונים לאחר הנסיגה ישרור שקט שבא בעקבות הבחירות בלבנון ונבע מהצורך להתארגן מחדש. בשלב הבא הערכנו שהפח"ע תחודש – בין אם תהיה זו פעילות ממוקדת או פעילות כוללת הפוגעת במרקם החיים האזרחיים – מצב שיעמיד במבחן מחודש את כוח ההרתעה הישראלית. ואכן ב-7 באוקטובר 2000 חודשה הפעילות העוינת, שהעמידה אותנו בחלק מהמבחנים הללו, אולם חלקם הגדול עדיין ניצב בפנינו.

מי שסבר, שלאחר יציאתנו מלבנון יניח חזבאללה את נשקו ויהפוך את חרבותיו לאתים ואת חניתותיו למזמרות, התבדה. הארגון ממשיך להחזיק בנשקו ולגלות דבקות רבה באידאולוגיה מבית המדרש האירני הקוראת להיאבק בישראל ולהשמדה. אבל לבטח אין מדובר בחזבאללה בדיביזיות מתמרנות, אלא בהמשך המאבק הנחוש בישראל בדרכים שונות.

כבר ידענו מספר פיגועים מצד חזבאללה ולהערכתנו אין אלה הפיגועים האחרונים. השינוי העיקרי שחל בעקבות הנסיגה הוא בתגובה הישראלית. לפני כחודשיים נאלצה ישראל להגיב על תקיפה מצד חזבאללה והיא בחרה לתקוף מטרה סורית, מתוך הבנה שהארגון היה מעדיף תגובה נגד מטרה לבנונית הנתונה לשליטתו. כך היינו מספקים לו עילה להפגין את יכולותיו בטווחים ארוכים יותר, ואנו במודע נמנענו מלהיכנס למארב זה.

מדינת ישראל בחרה מטרה שמצד אחד היא קטנה דיה כדי לא לגרום להידרדרות מהירה של המערכת, אך היא גדולה דיה כדי להצביע על מגמה עתידית. בעקבות האירועים ברור שכל הצדדים עסוקים בהערכת מצב – הישראליים, הלבנוניים, אנשי חזבאללה והסורים. ללא ספק המבחן האמיתי יתרחש לאחר התקיפות הבאות, כאשר נראה איזה מרחב פעולה סוריה מספקת לחזבאללה. למנהיגים הסורים ברור מצד אחד שתקיפה ישראלית עלולה להוביל את מדינתם בהדרגה לעימות כולל, שעלול אף להתנהל על מגרשה, והם אינם תפזים בכך. מצד אחר סוריה מבקשת לשמור בידה, במידה זו או אחרת, את קלף הפח"ע ככלי לחץ על מדינת ישראל.

חזבאללה שואב את האידאולוגיה שלו מאירן ועל כן הוא ממשיך בפעילותו בהתחשבו בגבולות גזרה שמציבים לו הסורים, אף על פי שסוריה לא סיפקה לו מערכת של אישורים נקודתיים. בין הארגון לבין סוריה קיימת מערכת של מסרים והבנות המביאה את חזבאללה להערכת מצב ולסרטוט כללי של תחומי מגרשו, המוכר לנו בקוויו הכלליים. הארגון אף מווסת את עצמת הפיגועים שלו ואת תדירותם בהתאם להערכותיו בהימנעו מעימות עם הגורמים המספקים לו את מרחב המחיה.

להערכת המערכה בלבנון עדיין לא תמה ועומדים בפנינו מספר מבחנים נוספים, שיקבעו את מעמדו של מרכיב ההתרעה במציאות הביטחונית שנוצרה. לדעתי בסופם של מבחנים אלו תיבנה מערכת, שתושתת בסופו של דבר על הרתעה הדדית. לאחר הנסיגה נשחק כושר ההרתעה שלנו, אך שוקם במידה מסוימת בזכות התקיפה האחרונה.

פעולות אשר יגרמו לפגיעה במרקם החיים האזרחי בצד אחד של הגבול, יביאו בהכרח לפגיעה במרקם החיים האזרחי גם בצד האחר, וכך תיווצר שרשרת של אירועים אשר יהיה קשה לעצרה. לכן נקודת תפנית יכולה להיות הגעה למרקם חיים אזרחי באחד מצדי הגבול. אני מניח שהדברים ידועים לכל המבקש להעריך את המצב.

זהות האחר: מורכבות מבנה החברה הפלסטינית

יוסף קופרווסר

א. הצורך בהבנת הרציונל של האחר

בדבריי אני מבקש לעסוק ברציונל של האחר, ובמקרה זה של הגורם הפלסטיני. כאנשי מודיעין נטייתנו הראשונית לנסות ללמוד ולהבין את הפרטים הנגלים על האויב, דהיינו מהו גודל הכוח, איפה הוא ערוך ומהן תכניות הפעולה שלו. על סמך נתונים אלו אנו מנסים לבנות תכניות פעולה הכוללות התייחסות לאופן ההיערכות, לעיתוי ולסיכונים הנובעים מפעילותו של האחר. עלינו להיות מסוגלים בכל רגע נתון להתאים את תכנית הפעולה לשינויים החלים במרכיבים הנגלים של הפעילות של הצד האחר.

פעמים רבות קצין המודיעין נדרש להעריך על סמך הנתונים בשטח ועל סמך תנועות האויב מה הם יעדיו האמתיים ותכליתו של הצד האחר. בעבר הסתבר שבניסיונו לעמוד על מטרתו של האחר הצבנו את עצמנו במקום אויבנו וניסינו להשליך את חשיבתנו על תפיסתו. לעומת זאת בשנים האחרונות פיתחנו את הגישה, המבקשת להתחיל את ניתוח מהלכיו של האויב דווקא בבחינת היגיון הפעולה של האחר, תוך דחיית בדיקת המרכיבים הנגלים לשלב מאוחר יותר. ההנחה שהנחתה אותנו הייתה שמהלך זה יביא אחר כך לארגון הפרטים הנגלים באופן ברור הרבה יותר בתוך התמונה הכוללת. לצורך כך אנו נדרשים תחילה לאמץ לרגע את ראייתו של האחר לגבי המציאות. בשלב הבא שני הצדדים נדרשים לחזור לראייתם המקורית מתוך תקווה שהגיעו לתובנות שיסייעו בפתרון המשבר.

גישה זו נכונה בעיקר בבואנו להעריך את התפתחות המצב שבו פועלים

הרצאתו של תא"ל יוסף קופרווסר, ראש חטיבת מחקר באגף המודיעין של צה"ל, ניתנה במסגרת סמינר מחלקתי של התכנית לחקר סכסוכים, ניהולם ויישובם באוניברסיטה העברית בירושלים ב-28 בנובמבר 2001.

מרכיבים רבים מאוד, להבדיל ממצב שבו חלה התמודדות בין שתי מדינות מאורגנות. גישה זו תקפה במיוחד למערכתנו המסובכת והמסועפת מול הפלסטינים, שכן במערכה זו פועלים גורמים רבים ומורכבים: הפלסטינים על כל מרכיביהם הפנימיים, הישראלים על כל מרכיביהם הפנימיים וגורמים נוספים המושפעים מעימות זה, כגון האמריקנים, המצרים והירדנים.

כאמור בבואנו לבחון מציאות כה מורכבת עלינו להבין היטב את רציונל הפעולה של האחר, שבמקרה זה בנוי מאחריים רבים. עד מהרה נגלה את הקושי העצום לבחון את המצב מנקודת מבטו של האחר. רוב הישראלים ורוב הפלסטינים גם יחד מגלים קושי רב להשיל מעל עצמם את סיפורם לגבי המציאות תוך אימוץ לרגע קט את סיפורו של האחר. במידה רבה הייתי ממשיל את המצב בינינו לבין הפלסטינים למשחק שחמט המתנהל בשני שולחנות נפרדים: המשחק מתנהל במלוא המרץ תוך השקעת מאמצים מצד שני הצדדים במטרה לנצח במשחק, בשעה שלמעשה כל אחד משחק משחק אחר. לכן כתנאי לבחינה נכונה של רציונל האחר עלינו לשבת עמו על אותו שולחן.

בבחינת האחר עלינו לשאול את עצמנו תחילה מי הוא. בניסיונו להגדיר מי הם הפלסטינים אנו מוצאים עצמנו עוסקים בטעות בהכללות רבות המתפרסות על פני תחומים שונים. אולם בחינה מעמיקה יותר מעלה שלמעשה הפלסטינים מורכבים מקבוצות רבות, המציבות סדרי עדיפות שונים לגבי המציאות והפועלות בהתאם לאינטרסים שונים. הפלסטינים כמונח הם למעשה חיבור של כל המרכיבים האלה, שקיים ביניהם מתח מתמיד.

כדוגמה להמחשת המורכבות אפשר להציג את ההבחנה בין הפלסטינים הפליטים לבין אלו שאינם פליטים. הפליטים יבקשו להתמקד בפתרון הבעיה על זכות השיבה, בשעה שאלו שאינם פליטים ידגישו בוודאי את הצורך בהקמת המדינה. כמו כן דינם של הפליטים ביהודה שומרון ועזה שונה מדינם של הפליטים בלבנון, ודינם של הפליטים בלבנון שונה מדינם של הפליטים בירדן, שרבים מהם כבר נטמעו באוכלוסייה. כאמור לכל קבוצה ולכל תת-קבוצה יש מערכת אינטרסים משלה המובילה ודוחפת לכיוונים שונים בפתרון הבעיה.

כמו כן יש קבוצות המתחלקות על פי מקום מושבם של חבריהן בשנים האחרונות עד החתימה על הסכם אוסלו. למשל קיים מתח רב בין אלו ששהו בשטח והנהיגו את האנתפאדה הראשונה לבין הקבוצה שבאה מבתוך לאחר ההסכם. שורר מתח רב אף בין קבוצות פוליטיות שונות, כדוגמת ארגוני החמאס

והגיהאד האסלאמי השונים בדרך התמודדותם וביעדיהם מהקבוצות המתונות יותר כדוגמת הפתח, אף על פי שכיום חלה ביניהן התקרבות. כמו כן בולטים הפערים בין הכפריים לעירוניים ובין המיעוט הנוצרי לבין הרוב המוסלמי. חיכוך על רקע דתי זה בולט בריכוזים נוצריים כדוגמת בית לחם וסביבותיה. בנסותנו להגיע לפתרון הבעיה הפלסטינית, על אף נטייתנו הראשונית להתמודד עם הקונצנזוס הפלסטיני, דהיינו סך כל המרכיבים של החברה הפלסטינית, עלינו להתייחס בנפרד לכל אחת מהקבוצות המרכיבות חברה זו. כמעט כל קבוצה פלסטינית שומרת בידה קלף מיקוח המאפשר לה להטיל וטו על ההחלטה הקונצנזואלית. כך למשל מרכיבים אחדים בתוך הקונצנזוס סבורים שאסור לוותר על זכות השיבה, והם יעשו כל אשר לאל ידם כדי למנוע קבלת החלטה לאומית, אסטרטגית וגורלית הקוראת לוותרים בנושא זה. בדומה לכך יש קבוצות אחרות שלא תקבלנה בשום פנים ואופן ויתור על הממדים הטריטוריאליים של המדינה או על ירושלים, כי עניינים אלה עומדים במרכז הווייתן. נוכח מבנה סבוך זה של הקונצנזוס הפלסטיני, קשה מאוד להגיע להתקדמות משמעותית ולהסכם. הבנת קונצנזוס זה משולה בעיניי ליכולת לפענח את מרכיב הדי-אן-איי האנושי והיא תנאי הכרחי מאוד להבנת הבעיה.

כיום ערפאת הוא הגורם היחיד הנתפס ברחוב הפלסטיני כדבק המלכד והמאחד, ועל כן כיכול לאגד בתוכו את הקונצנזוס על מרכיביו השונים. ערפאת מחויב לכל אחת מהקבוצות האלה: הוא מנהיגה המובהק של הקבוצה המתונה והפרגמטית ברחוב הפלסטיני בד בבד עם היותו מנהיגם של הקיצונים. הוא מייצגם של המעמידים הקמת מדינה בראש סולם עדיפויותיהם, הוא המנהיג של סרי נְסִיבָה ובה בעת הוא אף מנהיגם של הדבקים בעיקשות בהצבת זכות השיבה כיעד המרכזי. מכאן נוצרת נוחות מסוימת ומושגת יעילות יחסית בעבודה מולו. עם זאת יש להבין שיושב ראש הרשות עצמו לכוד בתוך הֶצְבֵּת הזאת של הקונצנזוס המשתק. מורכבות זאת היא האחר הפלסטיני, והיא קיימת בין אם נרצה זאת ובין אם לאו.

נקודה שנייה שחשוב לבחון בניסיוננו להגיע לפתרון היא כיצד רואה הצד האחר את הבעיה, גם אם כל אחד מהגורמים המרכיבים את הקונצנזוס הפלסטיני מגולל את הסיפור מהיבט שונה מעט. אופן התייחסותם לסכסוך שונה לגמרי מאופן התייחסותנו לכך. הפלסטינים רואים עצמם כעם שהחוויה

המעצבת שלו היא חווית הנפְּבָה, האסון שבהקמת מדינת ישראל. הם רואים עצמם קרבן שנולד מתוך הסבל וכעם שנולד להיות חלש ומדוכא. עם זאת לשיטתם עִמָּם, שערפאת מגדירו 'עם הענקים', מצליח להתמודד עם המצוקה הזאת באמצעות כוחותיו העליונים, כוחות של ליכוד פנימי ושל כוח סבל מדהים. עם זה מגלה נכונות עצומה להקרבה אפילו מתוך שמחה ורצון לחגוג, המתבטאת בין השאר בהתייחסות לחללים כאל קרבנות להבדיל מאבדות ובהתרחבות תופעת השהידים. גישה זו שונה לגמרי מהאופן שבו אנו רואים כיום עימות זה.

בעיני הפלסטינים במציאות המקומית פועלים שני צדדים: הטובים והרעים. הרעים, החזקים, האכזריים וצמאי הדם הם הצד הישראלי הנתפס בעיניהם כשטן העובר תהליך דמוניזציה מתמשך במשך עשרות שנים. הטובים הם הצד הפלסטיני הסובל מנחת זרועו של האימפריאליזם הבין-לאומי, שלתפיסתם הביא את היהודים ואת הציונות כשליח קדמי, שמטרתו לעשוק ולגזול את הפלסטיני ולגרש אותו מאדמתו.

מציאות זו עולה היטב מהקריקטורות הפלסטיניות המציירות, למשל, את הפלסטיני כמי שכאפיה מונחת על ראשו ברישול, המזכיר את דמותו של הצבר הישראלי עם כובע הטמבל של דוש, לעומת הישראלי המתואר באופן אכזרי ומסמר שיער. כך מסרטט לעצמו הפלסטיני את המציאות המקומית. מצב העניינים נשאר בעינו גם לאחר הסכם אוסלו. אמנם דובר רבות על שינוי שחל בספרי הלימוד שלהם, אולם למעשה אין כל שינוי מהותי ואין כל כוונה להנהיג שינוי, לפחות לא בשלב זה. שני הצדדים מחזיקים בסיפורים שונים ומאמינים בהם, ואין זה חשוב עד כמה הם באמת תואמים את המציאות.

ראוי לציין שעיצוב המציאות באופן זה אינו גזרה משמים, שכן ההחלטה לדבוק בסיפור מהסוג הזה היא החלטה פלסטינית מודעת. כמו כל עם, גם הפלסטינים יכולים לבחור את זהותם ולעצבם כרצונם. בשבע השנים האחרונות התחדדה בעיית זהותם של הפלסטינים והושלכה לפתחם השאלה אם ברצונם לשנותה בהתאם למציאות החדשה. ההחלטה הפלסטינית במשך כל השנים הייתה לא לערוך שינוי מעין זה.

זהות הפלסטינית מורכבת מחמישה היבטים שונים, אשר המחזיקים בה נדרשו לבדוק מהי מידת דבקתם בכל אחד ואחד מהם. ההיבט הראשון הוא הרציונל הפלסטיני לגבי מהות זהותם, הבא לידי ביטוי בשאלה אם

הם מאמצים זהות מהפכנית שתובילם לניצחון או זהות מתונה שתביא בסופו של דבר להקמת מדינה לצד המדינה היהודית. הפלסטינים בחרו במובהק בזהות המהפכנית. החלטתו של ערפאת כסמל מלכד לא להסיר את מדיו, בניגוד לאישים פלסטינים אחרים, משקפת היטב החלטה מכרעת זו. במעשה זה ערפאת מבקש לומר שהם נמצאים עדיין בשלב המהפכה ושטרם הגיעו לשלב של בניית המדינה. רציונל זה משפיע ומקרין על כל תחומי העשייה האחרים.

ההיבט השני בא לידי ביטוי בשאלה אם לדבוק בזהות של הקרבן או לאמץ זהות של בוני תקווה. החלטתם לדבוק בזהות הקרבן הייתה ברורה למדי. כל פלסטיני המתבקש להתבטא בעניין כלשהו ידאג לדקלם מיד את הססמות הקבועות על עמו כקרבן. תחושה זו מושרשת בקרבו עמוק ואין מדובר בהעמדת פנים לצורך תמרון הסברתי.

ההיבט השלישי של הזהות הפלסטינית מתבטא בשאלה איזו זהות מיוחסת ליריב. זהות נגזרת במידה רבה מזהותו של היריב. הפלסטינים נדרשו לברר אם הם ממשיכים לשנוא את היריב ולייחס לו תכונות דמוניות או שמא מתחילים לראותו כשוחר שלום המבקש להגיע להידברות הדדית, לבניין משותף ולפשרה. החלטתם המודעת היא להמשיך בתהליך השנאה והדמוניזציה הנקרא בפייהם 'בניית תודעת המאבק'. עלינו להכיר בכך שמדובר בהחלטה ברמה מנהיגותית בעלת השלכות מעשיות על חיי היום-יום. הפרויקט 'אנשים למען אנשים' (people to people) פועל למען התקרבות בין העמים בעיקר באמצעות הזרמת כספים. פעילות זו מסוכנת ביותר בעיני הפלסטינים, ועל כן הם מנסים לטרפד כל ניסיון להשקיע בה.

המרכיב הרביעי של הזהות הפלסטינית בא לידי ביטוי בשאלה איזה סוג של ציפיות ההנהגה מבקשת לבנות – האם תקווה לעתיד טוב יותר או שמא חיזוק הייאוש? גם כאן ברור למדי שהפלסטינים ממשיכים לאחוז בייאוש. הנהגתם אינה מנסה לטעת בקרב נתיניה רגעי תוחלת ותקווה. ניסיונות ההגעה לפשרה בקמפ דייויד ובטאבה הוצגו כמסוכנים ביותר וכרגעי הייאוש אולי העמוקים ביותר.

ההיבט האחרון מתבטא בשאלה אילו מטרות וציפיות נקבעו למימוש בשלב הסופי. ההנהגה הפלסטינית ממשיכה לבסס את זהות עמה על ציפיות למימוש כל היעדים הלאומיים: הקמת המדינה בגבולות 1967 שבירתה מזרח ירושלים,

שליטה מלאה בהר הבית וזכות שיבה מלאה, שאולי תמומש רק באופן חלקי. הזהות הפלסטינית מבוססת על ההחלטה לדבוק בחזון, אף על פי שלדעתי כל אחד מהיושבים באולם הזה יודע – כמו פלסטינים רבים – שהסיכוי לממש את מלוא הציפיות קלוש. הפלסטינים אמנם מודים בכך שבפועל הם ויתרו על רובה המכריע של פלסטין, אך בחזונם הם אינם מוכנים לוותר אפילו על סנטימטר אחד משטחיהם. כל המבקר במשרדו של פלסטיני באשר הוא יבחין במפת פלסטין כולה, שאינה כוללת כל אזכור לקיומה של מדינת ישראל.

מכאן נגזרת גם התפיסה לגבי דרך הפעולה. מרכיבי זהות אלה יוצרים דפוס פעולה כמעט בלתי נמנע בעיקר נוכח הקונצנזוס המשתק. דרך הפעולה שנוצרה אינה מבוססת על התמודדות עם מצוקות אלא על התנערות מאחריות ופנייה אל המאבק האלים כאמצעי עיקרי לקידום היעדים. כל צעד אחר עלול לעורר עימות בלתי רצוי עם מרכיבים בקונצנזוס. תיאור זה אינו מעורר תקווה, אך יש להכיר במצב.

ראוי לציין שכדי להיווכח באמתות הדברים יש להכיר ולבחון את התרבות הפלסטינית, בעיקר נוכח התמודדותה עם העימות האלים, ולא להסתפק בהקשבה לשיח הפוליטי הפלסטיני, אף על פי שגם הוא מלמד על הגעה למבוי סתום. התקופה האחרונה משקפת זאת בצורה הטובה ביותר. התקשורת הפלסטינית על כל ערוצייה רוויה במסרים המשקפים היטב את הזהות הפלסטינית, שתיארתי לעיל. סרטוני וידאו המעודדים את תופעת המתאבדים מוצגים בטלוויזיה הפלסטינית במעבר בין תכנית לתכנית. מדובר בשירים בעלי לחן משובח וערב לאוזן ובביצועים מעולים בעיני כל האוהב את השירה הערבית בת זמננו, אך הקשבה למילותיהם מעלה מסר קשה ביותר – עידוד ילדים לצאת ולהיהרג במטרה להרוג אזרחים.

אמנם ניתן להצביע על קבוצות ועל בודדים היוצאים נגד גילויים אלה והמבקשים לבחון דפוס זה מחדש, כדוגמת קבוצה גדולה של אינטלקטואלים פלסטינים שבראשה עומד סרי נְסִיבֶה, אך הם בדרך כלל זוכים לקיתונות של רותחין מצד מה שמצטייר כקונצנזוס ועל כן השפעתם מזערית. יכולתם וכליהם להשפיע על תודעת ההמונים קטנים עשרת מונים מיכולתם של הגורמים התומכים בדבקות בלתי מתפשרת בזהות הקיצונית.

ב. ניתוח המהלך האלים שבו אנו נתונים כיום

על רקע זה אנסה לבחון כיצד עוצב המהלך שבו אנו נתונים כיום. כאמור, בראש ובראשונה בבואנו לבחון את הרציונל של האחר, יש לנסות להגדיר את היעד האסטרטגי שאליו הוא חותר. היעד של האחר, שהוא בחזקת החזון, מורכב רק ממימוש כל המרכיבים של היעדים האסטרטגיים שהזכרתי: (א) הקמת מדינה פלסטינית עצמאית שאינה סובלת הגבלות על עצמאותה, פרט לסידורי הביטחון וכל הכרוך בכך; (ב) חזרה לגבולות 1967 תוך נכונות להתגמש באופן מזערי על כשני אחוזים מהשטח המדובר; (ג) ירושלים כעיר בירה ובכלל זאת הר הבית; ראוי לציין שהפלסטינים משקיעים את מרב המאמצים כדי להוכיח שאין קשר בין היהודים לבין הר הבית; (ד) מימוש זכות השיבה. עם זאת השגת ארבעה יעדים אלה לא תביא להכרזה על סיום הסכסוך, והפלסטינים אינם חוששים לומר זאת בפומבי.

כדי לממש חזון זה יש לעבור יעדי ביניים רבים מאוד. חשוב שאף יעד ביניים לא יסתור את היעד האסטרטגי ארוך הטווח. יעד ביניים מרכזי הוא בראש ובראשונה הקמת מדינה פלסטינית עצמאית על כל השטח. לכאורה יעד ביניים יכול להיות גם השגת הסכם ביניים, אך בתנאי שלא יסתור את היעד האסטרטגי ארוך הטווח.

בהקשר זה אני ממליץ לקרוא את הריאיון של פייצל חוסיני לפני מותו, לעיתון המצרי האופוזיציוני, שבו הוא מסביר מדוע הסכם אוסלו משול בעיני הפלסטינים לסוס טרויאני. לדבריו הסכם אוסלו אפשר לפלסטינים לחזור לזירה, בעודם מתחבאים בבטן הסוס, לאחר השפל הנורא בעקבות מלחמת המפרץ. אנתפאדת אלאקצא היא העיתוי שבו בחרו הלוחמים לצאת מהסוס. חוסיני סירב להתייחס במפורש למטרות האסטרטגיות, אך הדגיש שאל לעיסוק במטרות הביניים לפגוע במטרות ארוכות הטווח. קו מחשבה זה מנחה את הפלסטינים בהכרעותיהם.

כעת יש לשאול כיצד הסכם אוסלו, התהליך המדיני בינינו לבין הפלסטינים והעובדה שמאז 1974 הפלסטינים אינם פוסלים את התהליך המדיני כאמצעי לקידום ענייניהם, עולים בקנה אחד עם הדברים שתיארתי. ההליכה לעימות הנוכחי נבעה מתחושה חזקה שהכלי המדיני מיצה את עצמו ואפילו הפך להיות מסוכן. יזמת קמפ דייויד הייתה המזימה המסוכנת ביותר בכל התהליך המדיני מזווית ראייה פלסטינית. ועידה זו דרשה מהם להתחייב להכרזה על סוף

הסכסוך תמורת מימוש חלק מיעדיהם האסטרטגיים, בשעה שאפילו בעבור מימוש כל היעדים הם אינם מוכנים להכריז על כך. הופעל עליהם לחץ בין-לאומי, ובעיקר אמריקני, לקבל עסקה זו. מצב דומה נוצר אף בוועידת טאבה מאוחר יותר.

על תחושת המועקה שנוצרה בעקבות ועידת קמפ דייוויד נוספה התפיסה שהפלסטינים מחזיקים בה לכל אורך הדרך: האלימות מסייעת להשגת יעדים והיעדים הלאומיים צריכים להיות מושגים במאמץ ובגביית מחיר דמים – עצמאות מתוך חיכוך. גם אנו עברנו תהליך דומה ועל כן צריך להיות שלב של מאבק בדרך לעצמאות שהוא בבחינת הזדככות לאומית. הנחה חשובה זו יכולה מחד גיסא להצדיק פשרה ומאידך גיסא יכולה אף לעודד מאבק ללא פשרות. הנחה נוספת הנובעת מכל דבריי היא הצורך באחדות השורה בקרב הפלסטינים. נימוק נוסף של הפלסטינים לתמוך בדרך האלימות נובע מהזהות של הקרבן ומבוסס על התובנה שניתן להפוך את החולשה לעצמה. הפלסטינים ללא ספק מטיבים לנצל את עצמת החלש במטרה להשיג את יעדיהם.

נוכח כל ההיבטים האלה החליטו הפלסטינים שיש להיערך למערכה אחרונה למימוש יעדיהם הלאומיים. ואכן הם פתחו במערכה זו. לאחרונה התבטא אחד מיועציו של ערפאת באופן חריג באמרו במפורש שהם יצאו בכונת מכוון ועל פי החלטה אל המערכה האחרונה להשגת יעדיהם הלאומיים. לדבריו בתקופה הראשונה של המערכה היה מקום להשתמש ברובים, אולם כעת יש לעצור את הלחימה, כי כבר הושגו לפחות חלק ממטרותיה וניתן לקטוף את הפרות. אף יועצו המדיני של ערפאת ופלסטינים נוספים סבורים שזו העת להפסיק את הלחימה, אולם רבים אחרים סבורים שטרם הגיעה השעה. לדברי האחרונים יש להמשיך במערכה עד שיהיה ביטחון מוחלט שהושגו כל היעדים הלאומיים.

חשוב להבין את המשמעות של המערכה האחרונה. רוב הפלסטינים רואים במערכה זו הזדמנות אחרונה, שכן הפסקתה לאחר השקעת מאמצים לאומיים עצומים וממושכים ללא השגת היעדים, תעמיד בספק רב את היכולת להשיג יעדים אלה בשלב כלשהו בעתיד. לכן מרואן ברגותי, אנשי החמאס וארגונים אחרים לצד הכוחות הלאומיים והאסלאמיים, המובילים את המערכה בשטח, שוללים מכול וכול אפשרות של הפסקת המאבק.

כעת ערפאת ויועציו מתחבטים בשאלה כיצד לנצל את המאבק האלים

לטובת מימוש מעשי של היעדים הלאומיים. הרעיון המערכתי המקשר בין שני מרכיבים אלו מורכב מכמה חלקים. המרכזי שבהם הוא הרעיון המכונה אצלנו גל הניפוץ. על פי תפיסה זו הפלסטינים סבורים שדווקא אלימות חזקה ובעייתית במיוחד תביא בסופו של דבר לרגיעה, שתאפשר השגת יעדים. רגיעה זו תחייב את הצדדים האחרים המבקשים להשיג יציבות – המערכת הבין-לאומית, המערכת הערבית וגורמים בתוך המערך הפנים-ישראלי – לבחון מחדש את מדיניותם. הרגעת הפלסטינים פירושה סיפוק מאווייהם. כפי שכולנו יודעים, תפיסה זו של הפלסטינים הוכיחה ועדיין מוכיחה את עצמה באופן חלקי.

אפשרות נוספת להפוך את המאבק להישג ממשי היא למוטט כליל את כושר העמידה הישראלי במטרה לגרום לישראלים להבין את חשיבות השלום בכל מחיר. אולם גם הפלסטינים טועים בניסיונם להבין את רציונל האחר שלנו. על סמך התפיסות הבסיסיות שליוו אותם במשך השנים ועל סמך ניסיונם המוצלח של חזבאללה בלבנון, הגיעו הפלסטינים למסקנה, שתמורת ביטחון וסיכול הטרור יסכימו הישראלים לויתורים מרחיקי לכת. להערכתם לא יעמדו הישראלים בכמות האבדות ויישברו. ברגותי ודוברים פלסטינים רבים נוספים הבהירו לא אחת שכל עוד הכיבוש קיים, ביטחונה של ישראל יהיה מעורער. לדעתי, דווקא מערכת הבחירות בישראל, שהעמידה את סוגיית הביטחון במרכז, שיחקה לידיהם של הפלסטינים בהבהירה עד כמה יהיה גדול לחצם על ישראל אם ימשיכו בדרך הטרור.

המרכיב השלישי שעשוי לקשר בין המאבק להשגת היעדים הוא, כפי שצינתי לעיל, השימוש בעצמת החלש. על פי תכנונם המקורי ביקשו הפלסטינים לגרום לריבוי קרבנות בקרבם כחלק בלתי נפרד מהמערכה, אולם הדבר עורר בהלה בקרב הציבור הפלסטיני נוכח ריבוי האבדות והביא לעצירת התופעה. עם זאת גם היום כל האבדות בצד הפלסטיני מוצגות כקרבנות ונעשים מיד מהלכים תקשורתיים מרחיקי לכת, שנועדו למצות את עצמת החלש. הפלסטינים אינם בוחלים בשימוש מוגבר בשקרים בוטים ואף במסירת נתונים כוזבים כחלק לגיטימי של מערכה זו. ערפאת למשל שב וטוען שעד כה נהרגו כ-1,800 פלסטינים, מתוך הנחה שהמספר האמתי של ההרוגים, כ-800, אינו מרשים דיו. בדומה לכך הפלסטינים אף חוזרים ומפיצים את הטענה השקרית שישראל עושה שימוש במטוסים, בטנקים ובארטילריה, בשעה שהיחידים המשתמשים

בארטילריה הם הפלסטינים עצמם. הפלסטינים מנסים ללא לאות להציג עצמם כמי שנלחמים בטרור וסובלים מרמיסת כבודם כבני אדם.

בשלב הראשון של מאבקם ניסו הפלסטינים להתמקד בפעילותם בשטחים ולערער את ביטחונם של התושבים הישראלים ביישובי יהודה ושומרון, אך תוך הימנעות מפגיעה רחבה במתיישבים. בשלב השני והשלישי של פעילותם הם העתיקו את מוקד הפעילות לתוך תחומי הקו הירוק במטרה לערער את ביטחונם של כל ישראלי באשר הוא, כל עוד לא יסופקו דרישותיהם. לבסוף הגיעו הפלסטינים למסקנה שניתן לסבך את המצב באופן גובר ותמידי עד כדי הפיכתו לבלתי אפשרי. הם מקווים שמצב זה יביא בעקבותיו את 'גל הניפוץ' ויגרום להתערבות המערכת הבין-לאומית שתכפה על שני הצדדים פתרון, שיענה בסופו של דבר על היעדים הלאומיים הפלסטיניים.

אני מבקש להבהיר שהפלסטינים ממשיכים להחזיק באמונתם שאין תחליף טוב יותר למאבק, וזאת על אף הימצאותם של מספר כוחות במערכת הפלסטינית הפנימית המנסים למשוך לכיוונים אחרים. אין ספק שיש במערכת זו קבוצות הסבורות שאין תועלת במצב שנוצר. בראש ובראשונה מדובר בקבוצה המדינית, שהובילה את תהליך אוסלו והטוענת שהמהלך הטרוריסטי מיצה את עצמו. אולם לקבוצה זו אין כל כוח אמיתי לפעול למען יישום עקרונותיה, זולת כתיבת מאמרים בעיתונים. הכוחות הלאומיים והאסלאמיים הקוראים להמשך המאבק למעשה מתווים את הדרך.

ערפאת מבקש לאחוז בחבל משני קצותיו, ועל כן הוא מבין שעליו להימנע מתמיכה גלויה בכוחות הלאומיים והאסלאמיים. הוא מסתפק בכך שהוא מאפשר לתנוים, לפתח, לחמאס ולג'יהאד האסלאמי חופש פעולה המניח לגורמים אלו להתוות את הדרך. מובן מאליו שבמצב זה פיגועים הם בלתי נמנעים – בשטחים ובתחומי הקו הירוק כאחד. מורכבותה של המערכת הפנימית מבטיחה את המשך המאבק.

אנו, הישראלים, המבססים את ערכינו על תקווה ולא על ייאוש, מתקשים להבין את הרציונל הפלסטיני. התמזל מזלנו לעצור מספר מחבלים מתאבדים בדרכם לפיגוע ולאחר מכן ניסינו לחקור אותם. כאמור אנו מתקשים מאוד להבין את התופעה של צעיר או של אב לשלושה המוכנים לשלם בחייהם במטרה להרוג אזרחים. אנו מתקשים לעמוד על מניעיהם ולהבין את אמונתם ב-72 הבתולות המחכות להם בגן עדן. לא אחת שאלנו צעיר כזה מה הביא אותך

למעשה? והוא ענה: 'הייאוש, הייאוש. המחשבה שאין לי בשביל מה לחיות. עדיף שאני אמות, אם אני כבר צריך למות אז עדיף בדרך הזאת, לפחות אני אתרום משהו לחברה'. על אף הקושי שלנו להבין תפיסה זו יש להכיר בכך שזוהי תפיסת העולם שההנהגה הפלסטינית מבקשת להנחיל לעמה ולעצב אותו על פיה.

הערכת ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני

עמוס גלעד

א. מקומו של המערך המודיעיני בסכסוך הישראלי-פלסטיני

לא אחת נשמעות טענות מבזות כלפי מערך המודיעין, המתארות אותו כגוף המורכב מאוסף של אנשים העוסקים בהאזנות פשוטות ליריב ובשכתוב. כמו כן המודיעין מואשם לעתים באי-רלבנטיות ובחוסר יכולת להתאים למציאות העכשווית. אולם לדעתי הנושא הפלסטיני הנוגע לשורשי קיומנו מבטא היטב איזה מחיר כבד עלולה לגבות ההתעלמות מהערכות מודיעין. במשך מרבית שנות קיומה של מדינת ישראל, למעט לקראת סוף העשור הקודם, לא היה ניצול נכון של נתוני המודיעין בעת קבלת החלטות. הדבר נוגע בעיקר ליכולתנו לעמוד על מהותם של הפלסטינים כשותפים לתהליך המדיני הדרמטי, שהוביל למציאות הנוכחית.

אני מרשה לעצמי לקבוע באופן נחרץ שהמציאות הקשה שבה אנחנו שרויים נחזתה בדיוקנות, אף שהייתה שנויה במחלוקת. חלק דחו אותה כיוון שדמותו של הצד הפלסטיני לא עלתה בקנה אחד עם הציפיות. מפתיע כמה הרבה משאבים הושקעו וכמה דעות שונות הושמעו בניסיון לפענח את דמותו זו, בשעה שבנקל אפשר היה להבין במי מדובר.

חשוב להבהיר שניתן להשתמש כחומר מודיעיני אף בדבריהם הגלויים של מנהיגים, ואין להסתפק במודיעין הסמוי. אני ממליץ להתרשם מדברים גלויים, להעריך אותם ולאמץ אותם במידה שהתגלו ראויים לכך. המנהיגים במזרח התיכון ובעיקר אלה שבחירתם מובטחת למשך שלושים-ארבעים שנה הצהירו בגלוי על מדיניותם ומילאו אחריה בדיוקנות. מנהיגים אלו נוהגים כך מאחר

הרצאתו של האלוף עמוס גלעד, מתאם פעולות הממשלה בשטחים, ניתנה במסגרת טקס הענקת פרס ע"ש תא"ל דוד כרמון במרכז למורשת המודיעין ב-25 בדצמבר 2001.

שהם אינם בחזקת נבחרים ומאחר שהם מונעים מכוח דאגתם למקומם בהיסטוריה. תיאור זה נכון גם לגבי יאסר ערפאת.

ב. ערפאת ואופן ראייתו את המציאות

ערפאת מבקש להגיע להסדר מדיני הבנוי מארבעה מרכיבים, שעמידה עליהם היא תנאי הכרחי להבנת כל המתרחש. המרכיב הראשון הוא הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967. נכונותם של הפלסטינים לפשרה בנקודה זו מתבטאת לכאורה בהסכמתם לחילופי שטחים מתוך שטח מדינת ישראל. המרכיב השני הוא הכרזה על מזרח ירושלים כעל בירת המדינה הפלסטינית. השלישי הוא שליטתם על הר הבית, תוך לכאורה ויתור מצדם על הכותל המערבי. ההיבט האחרון הוא דרישתם למימוש זכות השיבה.

ערפאת מעולם לא הסתיר את חזונו המדיני, ולדעתי בהיכנסו לתהליך אוסלו, תהליך שהועלם מהמודיעין, הוא לא נשאל על כך מעולם או שסירב להגיב בנושא. אף על פי שאמינותו מוטלת בספק, בלשון המעטה, לזכותו ייאמר שבכל הקשור לאמיתות אסטרטגיות הוא מעולם לא רימה, לא כיחש, לא הסתיר ולא הטעה אף אחד. ערפאת בנאומיו, שאני כאמור ממליץ לקרוא אותם היטב, תמיד טרח להדגיש שללא זכות השיבה לא יושג הסדר יציב.

הדגשת העובדה שחזונו של המנהיג הפלסטיני מבוסס על ארבעה יסודות חשובה נוכח תפיסתם של המבקשים לדחות את ההתמודדות עם כל הבעיות החשובות לאחר תקופת הביניים, שהתגלתה בדיעבד כקצרה ביותר.

ג. זכות השיבה כאבן יסוד בראייה הפלסטינית

ערפאת רואה בזכות השיבה אבן מסד, שבלעדיה כאמור לא יושג הסדר, ואינו מסתפק בהקמת מדינה פלסטינית שכבר קיימת בפועל. אילו היה מסתפק בכך, מדינות העולם היו מזדרזות באותה עת להכיר באופן רשמי במדינה הפלסטינית. המנהיג הפלסטיני רוצה שישראל בשלב ראשון, כמעין חזות של פשרה, תכיר בזכות השיבה או באחריותה לבעיית הפליטים לפחות בהיבט המדיני, להבדיל מההיבט ההומניטרי. בשלב השני הוא עמד על כך שישראל אף תכיר בצורך לממש את זכות השיבה, בהתאם ליכולתה. ישראל תכיר באחריותה לבעיה ותביע נכונות לקלוט למשל את הפליטים הפלסטינים מלבנון, שמספרם מוערך ב־250,000–300,000 נפש. לאחר הקליטה הראשונית תוענק להם אזרחות

ישראלית. יתרונה היחסי של קבוצה זו מתבטא בעיני ערפאת בשני אופנים: בהיותה גורם מקופח משולל זכויות הנתון תחת מצור של הממשל הלבנוני, תחת השפעה סורית ותחת השפעה אירנית, זכותה לפנות אל ערפאת בדרישות הגוררות התחייבות פומבית מצדו. כמו כן עובדת מוצאם של הפליטים מהגליל ומאזור חיפה מקנה להם אחיזה בלב ישראל. על פליטים אלה נוספים 500,000 פליטים העתידים להיכנס לשטחי הרשות הקרובים מאוד מבחינה גאוגרפית לגבולות ישראל.

המשמעות העמוקה שיש לייחס לזכות השיבה נובעת מכך שערפאת בסתר לבו מבסס על המרכיב הדמוגרפי את יכולתו לשמש משקל נגד ישראל, גם אם הוא ייעתר לחזרה מדורגת של פלסטינים המתפרסת למשל על פני עשר שנים. שאיפתו זו ברורה למדיי אף על פי שהוא נוהג להסתירה, באופן שאינו מאפשר לי להציג ידיעות איכותיות התומכות בכך. מאז שנפטרו שני סגניו של יושב ראש הרשות, אבו ג'אהד ואבו איאד, אינם עומדים לרשותו אנשים שעמם הוא יכול לחלוק את רעיונותיו ואת מחשבותיו.

בהתייחסות לזכות השיבה טמון לדעתי ההבדל בין תפיסת השלום של ערפאת לבין תפיסת השלום של המדינות הגובלות עמנו, וכאן המקור לטעותו של רבין שהתעלם מכך. אני מרשה לעצמי לקבוע בפקנות רבה למדיי שמצרים, ירדן, ואפילו סוריה ולבנון, ללא החזבאללה, היו מוכנות להגיע עמנו להסכם שלום קר תמורת נסיגה מלאה לגבולות 1967. כאמור, סביר להניח שאפילו חאפז אלאסד היה מסכים לחוזה שלום, הדומה לזה שיש לנו עם מצרים, תמורת נסיגה מלאה ומוחלטת לגבולות 1967, וזאת לאחר תקופה ארוכה שבה חלק על הדרך המצרית. הניסיונות לכך עלו על שרטון בין השאר בגלל אישיותו המורכבת.

כאמור, עם מצרים אנו נתונים אמנם בשלום בעל שורשים דקים, פורמלי, קר, נטול חיבה ואהבה והיודע אף גילויים רבים של הסתה אנטישמית, אך עצם קיומו אינו מוטל בספק.

לעומת זאת ערפאת מבקש להסתתר מאחורי כותרת ריקה מתוכן המדברת על הסדר מדיני ועל תהליך שלום, בשעה שהוא מבקש לבנות בניין של שלום, שאחד מקירותיו – זה המשול לחוק השבות – יהיה בחזקת פצצת זמן דמוגרפית המאיימת על מדינת ישראל. לאחרונה ביטא יושב ראש הרשות באחד מנאומיו את ערגתו לכך שישרור מצב, שבו היהודים יהיו כלואים

במובלעת הדומה לזו של נטורי קרתא והשומרונים. ייתכן שתיאורי זה מעורר התנגדות בקרב אנשים מסוימים, שכן בשלב זה שאיפתו הסופית של ערפאת היא חזון רחוק, אך לצערי המציאות כבר מתחילה להעיד על אמתות הדברים. כעת עולה השאלה האם יושב ראש הרשות הפלסטינית רוצה ומסוגל לוותר על מימוש מלא של זכות השיבה. כל המבקש לחשוב שהוא יכול לוותר בנושא מתבסס כמובן על קיומם של אנשים כדוגמת סרי נְסִיבָה. אך ניסיונם של אנשים אלה מלמד שוויתורם על יישום מעשי של זכות השיבה גרר תגובות קשות מנשוא, אף על פי שהם הותירו בעינה את ההכרה האידאולוגית בזכות זו. כמו כן תגובותיו של ערפאת מעידות על כך שמדובר במדיניות אסטרטגית שהיא חלק מאישיותו וממחויבותו ההיסטורית שניתנת פומבי שוב ושוב, ועל כן לא יוכל לשנותה.

ד. ניסיונו של ערפאת לאחוז בחבל משני קצותיו: בהסכמי אוסלו ובדרך הטרור

ערפאת פנה לתהליך אוסלו לאחר שבעקבות תמיכתו בצדאם חוסין במלחמת המפרץ הוא עמד על סף כיליון מדיני. הוא החל תהליך משולב שבסופו של דבר הביא לחתימת הסכמי ביניים, שהעניקו לו נכסי דלא נידי, קרי שטחים, תמורת מחויבויות רופפות יותר או פחות להילחם בטרור. באותה עת מובן שהאמנו לנכונותו של המנהיג הפלסטיני להילחם בטרור מתוך הנחה, שראש הממשלה המנוח, יצחק רבין, לא היה חותם על כל הסכם לו חשש ששותפו יחזור לדרך הטרור.

ערפאת דבק בהסכם כל עוד מימושו הבטיח לו קבלת נכסים, אולם עם סיום הסכמי הביניים הוא ניצב על סף התהום ונדרש להכרעה. מסקנתו הייתה שעליו להפעיל תהליך המורכב משימוש בטרור ובמגעים מדיניים, שמטרתם להוביל למדינה. החלטתו זו עלתה בקנה אחד עם מדיניותו להילחם בטרור למראית עין בלבד, מדיניות שכונתה למשל 'שיטת הדלת המסתובבת', למעט תקופות קצרות שבמהלכן נקט מאמצים ממשיים למיגור התופעה. ערפאת נכנס לשלב המעבר לאחר שבמשך כל השנים הלך בו זמנית בשני מסלולים. המסלול האחד הוא הטרור, שנועד לשרת את המטרות המדיניות, והמסלול האחר הוא המסלול המדיני-דיפלומטי, שמטרתו הייתה לסלול את הדרך להקמת מדינה פלסטינית.

חשוב לציין שערפאת מאז ומתמיד נזהר מלהותיר טביעת אצבע ישירה על פיגועים בחוץ לארץ ובארץ כאחד. ואכן אין כל ראיות ממשיות למעורבתו בפיגוע בכביש החוף בשנת 1978 ואין דבר הקושר אותו לרצח הדיפלומטים בשגרירות בחרטום, למעט קלטת שעצם קיומה לדעתי מוטל בספק, שכן היא הוזכרה בעיתונות הכתובה בלבד.

כעת ערפאת קיבל החלטה אסטרטגית לפתוח באלימות ובטרור, שגם הפעם לא ביטלה כליל את ההליכה בערוץ המדיני. לדעתי אפשר היה לדעת שזו היא מדיניותו עוד לפני פרוץ המאורעות. מפתיעה אותי העובדה שקהיליית המודיעין חלוקה על כך, שכן ברור שההערכות האחרות לא עמדו במבחן המציאות. ערפאת הבין שהאמצעים המדיניים הביאו אותו להישגים מוגבלים, שכן הוא לא הסתפק במדינה שלמעשה ניתנה לו ושזכתה לתמיכה כלל עולמית. להערכתי אילו הסתפק במדינה בגבולות 1967 היה לבסוף זוכה בה, אולם כאמור המכשול העיקרי היה סירובו לותר בנושא זכות השיבה.

האסטרטגיה של ערפאת היא אפוא שימוש בשני מסלולים – טרור לצד מסלול מדיני-דיפלומטי. שני המסלולים קשורים זה בזה ואינם פועלים בנפרד. אין זה נכון להגדיר את המתרחש בשטחים כאנתפאדה, דהיינו כמאבק עממי, שכן מדובר בטרור המאורגן בידי אוסף מרשים של מנגנונים: 'יכוח 17', 'המודיעין הצבאי', 'המודיעין הכללי', 'המודיעין המסכל' וכוחות נוספים. הערכתנו הייתה שייכתנו פעולות טרור בשטחים, אולם הופתענו מהרחבת הפעילות לתוך שטחי ישראל.

היבט חמור יותר של הטרור הוא החיבור **מראש** של הטרור האסלאמי, שהיום לאחר ה-11 בספטמבר כולם מבינים מיהו ומהו, מדובר בחמאס ובגיהאד האסלאמי. זהו טרור אסטרטגי במובן שהוא פגיעה המונית בערים מרכזיות וקשוב להד התקשורת.

בדרך הטרור מבקש ערפאת לשבור את כוח הרצון הישראלי. אין ספק שערפאת שמר בידיו במשך כל השנים את האפשרות להשתמש בארגוני הטרור של החמאס והגיהאד. לדעתי הוא אף שאב עידוד מיוחד לכך מהנסיגה שלנו מלבנון, שהצטיירה כבריחה בעיניו ובעיני פלסטינים רבים.

בקרב קהיליית המודיעין שרר ויכוח ממושך לגבי השאלה באיזו מידה ערפאת שומר בידיו את קלפי הטרור. לדעתי הוא לא שלל את האפשרות שייאלץ לפתוח במאבק בעיקר על זכות השיבה ועל ירושלים, ולצורך כך ידע שיהיה עליו

להיות מנהיג כל העם הפלסטיני. מדיניותו המתוחכמת אפשרה לו לשפוט טרוריסטים לתקופת מאסר ארוכה, אך בו זמנית לשחרר אותם או לאפשר להם להשתמש בבתי הכלא כמקומות לינה וכבסיסים פתוחים, כונתה כאמור שיטת הדלת המסתובבת. עד מהרה הפכה שיטה זו לשיטת ה'דלת הקורסת' ובתי הכלא התרוקנו באופן שיטתי.

על שחרור הטרוריסטים, מומחי הנפץ, מתכנני הפיגועים ומכיני מטעני התבלה נוספה מערכת הסתה, שעודדה את פעולותיהם של המפגעים והכתירה אותם לאחר מותם כשהידיים (ש'האדאא). הטרוריסטים זכו לקצבות, להוקרה ולמעמד ציבורי. הרשות הפלסטינית נתנה להם גיבוי מלא, מבלי שהדבר יפריע ליושב בראשה לגנות פיגועים במטרה לזכות ברווחים מדיניים.

בד בבד ערפאת מבקש לנהל מסלול מדיני דיפלומטי במטרה לזכות במעמד בין-לאומי בהיותו מנהיג של עם נכבש, הנשלט בצורה בלתי לגיטימית בידי ישראל. לכאורה הליכתו בדרך הטרור סותרת את ניסיונו המדיני, אולם למעשה בעיניו אין זה כך, שכן לדידו הוא יכול לפטור עצמו מאחריות בהשמעת גינויים לפיגועים קשים, תוך מיצוי היתרון של השימוש בטרור לשבירת כוח הרצון הישראלי. כאמור ערפאת הניח שיצליח לשבור כוח רצון זה באופן שיביא לויתורים מדיניים, אולם הנחתו זו התבדתה.

כנגד ניתוח זה אפשר לטעון שעל פי מראהו של ערפאת, צורת התנהגותו ואיכות ניהולו את הרשות, אין זה ייתכן שהוא מנהל אסטרטגיה כה מורכבת. באחת ההזדמנויות אף התבטאה באוזני דמות בכירה באמרה שאין זה ייתכן שאדם כל כך פרימיטיבי מנהל אסטרטגיה כה מתוחכמת. לדעתי ערפאת השתכלל במשך 35 שנות שלטונו והוא הצליח להעמיד אסטרטגיה זו כיעד מרכזי. סירובו להכיר בכך ולהבין זאת הוא מקור הטרגדיה שבה אנחנו מצויים.

בעבר כבר נכשלנו לא אחת בהערכתנו את מדיניותו. נהגנו לחשוב שערפאת אינו יכול לרסן את הטרור מאחר שאין לו שליטה אסטרטגית במערכת הפלסטינית ואף התייחסנו ברצינות לטיעונו שהוא אינו יכול לשלוט ברגשות עמו בעודו תחת כיבוש. אולם הערכה זו התגלתה כשגויה לאחר ה-11 בספטמבר, עת הטרור האסלאמי הפך למשוקף ולמשולל כל בסיס לגיטימי ואף החל לערער את מעמדו הבין-לאומי כמנהיג. כאשר ערפאת חש מאוים הוא הצליח להנמיך את להבות הטרור ואף מצא לנכון לגנות בערבית את הפיגוע

בדולפינריום, אף על פי שבעבר נטען כי פעולה זו עלולה להביא להירצחו. חשוב לציין שלהבות הטרור שכבו לא בעקבות טיפול שורש מעמיק אלא בעקבות בקשה מפורשת של ערפאת מראשי הארגונים למתן בשלב זה את הפעילות. החמאס ביקש להימנע ממלחמת אזרחים (פְתָנָה) ועל כן הוא נענה לבקשה. המנהיג הפלסטיני נמנע מטיפול מעמיק בתשתיות הטרור, מאחר שברצונו לשמור בידיו את האופציה הטרוריסטית לצורך המשך המאבק. הוא ממתין לטעות מצדנו, שבעקבותיה יוכל לשוב ולהתהלך בו זמנית במסלול המדיני ובמסלול הצבאי אל עבר היעד האסטרטגי שהציב לו. משחקו הכפול היה ידוע לנו מזה זמן רב, וכיום אף כל ראשי המדינות וכל שירותי המודיעין בעולם מכירים זאת לפרטים.

ה. היכן טעה ערפאת?

ברור שחלק מהנחות היסוד של ערפאת התערערו והשפיעו בכך על מורכבות המצב. הוא לא ציפה שישראל תגלה כושר עמידה כה איתן והוא הופתע ביותר מהקמת ממשלת האחדות, שכן לדידו הטרור היה אמור להשיג תוצאה הפוכה. המנהיג הפלסטיני הורגל להיותנו מפוצלים ולכך שישראלים על כל גווניהם נוהרים אליו וחושפים בפניו את חוות דעתם על אחיהם. כמו כן ערפאת לא ציפה שהטרור ייחשב פסול בעיני העולם, שהנושא של זכות השיבה ייתפס בעייתית ושהעימות יהיה כה ממושך. נוסף על כך הוא הופתע מניסיונותיהם של מקורביו לתפוס את מקומו במטרה להבטיח את עתידם. ניסיונות אלו צברו תאוצה בחודשים האחרונים.

המצוקה של העם הפלסטיני קשה יותר משהעריך: האוכלוסייה סובלת מעוני ומאבטלה קשה הגורמים לערעור מנהיגותו, גם בעיני מקורביו, ולחזוק החמאס ככוח אזרחי וכחלופה מנהיגותית לעתיד.

ערפאת טעה בהתייחסותו הכללית לשותפות ההיסטורית לשלום. בדברו על 'שלום של אמיצים' עם ישראל או על 'הסדר מכובד' עמה, הוא מעולם לא הזכיר במפורש מדינה יהודית עצמאית המתקיימת לצד המדינה הפלסטינית והוא דיבר על מדינת ישראל באופן מעורפל. נוסף על כך יושב ראש הרשות ככל הנראה אינו מיטיב להכירנו ולהבין את דרכנו, אם הוא מסוגל לייחס לנו באופן מגוחך בריאיון טלוויזיוני מעשים כגון רציחתו של גנדי בידי המוסד.

ו. דמותו של ערפאת ומעמדו כמנהיג בעתיד

ערפאת לעולם לא יוותר על חזונו האסטרטגי, המדבר על מעצמה פלסטינית מהים התיכון עד המדבר העירקי. ישות עצומה זו תקום בזכות העצמה הדמוגרפית שתעניק לפלסטינים את השליטה, גם ללא צבא גדול ומזוין במטוסים, בטנקים ובאמצעים נוספים. כיום התחזקה תחושתו, שקיננה בי אף בעבר, כי אכן זה חזונו. לדעתי עלינו להכיר בכך על אף הקושי הרב לעשות זאת נוכח המשמעות הקודרת של הדברים, שלהערכתנו לא תשתפר אף בעקבות יצירת מנגנוני אמון משוכללים.

ערפאת, שניחן באישיות ייחודית, מדמה עצמו למנהיג מוסלמי, ערבי ופלסטיני רב חשיבות, שהכשיר דורות רבים של מנהיגים צעירים. כמנהיג הוא חרד למקומו בהיסטוריה, שבה הוא מבקש להיחרט כמי שלא ויתר על החזון, אף על פי שעטה על עצמו לבוש מדיני.

יושב ראש הרשות הקים סביבו מערכת של אנשים שאין ביכולתם להשפיע באופן ממשי על דרכו ההיסטורית. דמויות אלו מותחות על מנהיגן ביקורת איומה וקשה שטרם נודעה כדוגמתה, אך היא אינה מצליחה להשפיע על מעשיו. גם המצב הפנימי הקשה אינו משנה את עמדתו.

היושב ראש גיבש לעצמו מעמד כה חזק עד שבמשך עשרים וחמש השנים האחרונות, שבמהלכן אני עוקב אחר פעילותו, ניסו לרצוח אותו פעם אחת בלבד, וזאת בשעה שהתרחשו מקרי רצח רבים אחרים. אף על פי שקנה לו שונאים רבים, לא נמצא האיש שינסה לפגוע בו, בגלל היותו סמל של העם הפלסטיני. ערפאת נמצא כרגע בעמדת המתנה בניסיונו לבחון כיצד להיחלץ מהסבך המדיני וכיצד לפתור את בעיית הטרור, שהפך להיות כלי נשק בלתי לגיטימי. על אף נקודת השפל שבה הוא מצוי, הוא לא יוותר בנקודות המכריעות בעיניו.

ברצוני להבהיר שהמנהיג הפלסטיני עשוי להשיג רגיעה זמנית בטרור, אך מאחר שמקורה אינו בטיפול יסודי ומעמיק בתשתיות הטרור, היא לא תוביל לשינוי יסודי בעמדתו. טיפול מעמיק בטרור דורש עבודת מודיעין יסודית ומנגנון ענישה אמתי ומסודר. ידוע היטב שערפאת הוציא ליום השתלמותי בבתי הכלא הפלסטיניים מבוקשים הידועים במעורבותם ממדרגה ראשונה בטרור, סיפק להם מדי אסירים ודאג להפגישם עם ראש מנגנון המודיעין של האיחוד האירופי, במטרה שיעמוד על תנאי החיים הקשים של האסירים ומכאן על נחישותה של הרשות בלחימה בטרור. מיד לאחר שראש המנגנון עזב את הכלא, יצאו

האסירים והמשיכו בפעילותם העמוסה. אפילו האירופים עצמם נדהמו מעצמת השקר של יושב ראש הרשות. מעשיו אלה של ערפאת אינם בחזקת הונאה גרדא, שכן עומדות מאחוריהם תפיסת עולם מסודרת ואסטרטגיה מגובשת. פעולות אלו מעידות על יכולתו לשלוט בעצמת המאבק, וזאת בניגוד למה שהיה מקובל לחשוב. להערכתנו, ערפאת מעדיף להיחרט מעל דפי ההיסטוריה כמי שהנהיג את המאבק של חלק מהעם הפלסטיני, מאשר לוותר בנושאים המהותיים. ההוכחה לכך נלמדת מסירובו להסתפק במדינה בגבולות 1967 ומהחלטתו לצאת למאבק מזוין. אם נקבל תיאור זה לאשורו, הרי שאין ביכולתנו להגיע עמו להסדר שלום, גם אם נחזור לגבולות 1967 תוך פירוק כל ההתנחלויות, כל עוד הוא יידרש לווייתורים בעניין זכות השיבה.

ז. מעמדה של ישראל בזירת הסכסוך המקומי והעולמי

על אף התיאור הקשה ישראל נמצאת עדיין בתקופת רווחה אסטרטגית מנקודת מבט על. היא אינה סובלת מאיום צבאי ממשי מצד אף מדינה ערבית, כולל אירן, וזאת בזכות שני יתרונות: האחד הוא שלמרבה הפליאה כוח ההרתעה של ישראל נשמר. יתרוננו השני הוא שאין עלינו איום גרעיני, בעיקר מצד משטרים עוינים מסוכנים. אולם יתרון זה זמני, שכן מדינות כמו אירן חותרות ללא לאות להשיג נשק גרעיני. רפסנגיני אמר לאחרונה שאילו עמדה לרשותו פצצה אסלאמית הוא היה משליכה על ישראל, שכן לדבריו לא היה ביכולתה של האחרונה להגיב. ברצוני להדגיש שעל אף דבריו החמורים אין לפרשם כאיום ממשי על ישראל, מה עוד שכיום הוא אינו נושא בתפקיד מרכזי בעל אחריות. המצב שבו לצד האחר אין נשק גרעיני ואילו ישראל נהנית מדימוי של מי שמחזיקה 300 פצצות גרעין, פועל לטובתה בין אם הנתונים המספריים נכונים או לאו. מסיבה זאת גם החזבאללה, על אף איומיו עלינו, נמצא כרגע ברגיעה יחסית.

ברצוני להעיר שאני ממליץ לקבל כפשוטן את הצהרותיהם של מנהיגים באירן המושמעות השכם והערב קבל עם ועדה שעל פיהן מדיניותה ההיסטורית של מדינתם היא להשמידנו. אל לנו להשלות את עצמנו שאירן מפתחת נשק גרעיני לצורכי הרתעה בלבד. תמוה בעיניי סירובנו לקבל כפשוטם איומים מצד מנהיגים רמי דרג כדוגמת סאדאת בזמנו, צדאם חוסין, ערפאת ואסד, שהתבטאו

על כך בפירוש ובגלוי. בעיניי טעות לנסות למצוא הסבר מתחכם להתבטאויות בהירות הנאמרות בערבית פשוטה. עלינו לקבל כפשוטן את ההצהרות האירניות להשמדתנו, כפי שעלינו להבין מהיעדר האיזמים מצד צדאם חוסין לשגר לעברנו טילים, כי אין בכוונתו לתקוף אותנו אלא אם כן יידחק לפינה. הבנת המציאות אינה דורשת התחכמות אלא להפך – הדרך המתוחכמת ביותר היא הבנת הדברים כפשוטם תוך קישורם למידע איכותי ותוך בחינתם על רקע היכולות העומדות לרשות המדינות המאיימות. ייתכן שיחולו שינויים במשטרים ויתרחשו תהליכים מדיניים וחברתיים אשר ישנו את פני הדברים, אולם אל לנו להתחשב בהם בשלב זה.

עלינו להכריע את איום הטרור מהר ככל האפשר כל עוד אנו נהנים מרווחה אסטרטגית זו ומדימוי איתן, וכל עוד חלק מהנחות היסוד הטקטיות של ערפאת התנפצו. איום צבאי ישיר, בעיקר מצד קואליציה מאורגנת, הוא איום בלתי קונבנציונלי, בעיקר אם בראשו עומדות מדינות בעלות יכולת גרעינית. אנחנו מצויים כרגע בתקופה של ישעת רצון, שיש לנצלה לצורך הכרעת המאבק הזה. ברור שהדבר אינו כה פשוט ונשאלת השאלה כיצד לעשות זאת. לדעתי סילוק מיידי של ערפאת יהיה טעות שכן עדיין הוא נהנה ממעמד בין-לאומי, אולם ככל שהוא יתמיד בדרך הטרור כך יתערער מעמדו באופן שיביא לחיסולו.

אני מבקש לסכם ולומר שדווקא ערפאת, החלש מבחינה פיזית וצבאית, הוא האיום הקשה ביותר עלינו. למרבה התדהמה, תקופה ארוכה לא הצליחו לעמוד על טיבו כמי שמחזיק באסטרטגיה של טרור שהיום אין לה אח ורע, אפילו לא בקרב האירנים והאפגנים. אחד מאתגרנו המרכזיים הוא למגר את הטרור הזה, החובר ליומרות המדיניות שהזכרתי וליעדים שמימושם מאיים על קיומנו, לפני שדימוינו ייפגע וייחבל וכל עוד אנו נהנים מרווחה אסטרטגית.

העימות הישראלי-פלסטיני: סיכונים וסיכויים

ג'ורא איילנד

א. אופיים של העימותים בעת האחרונה והאתגרים שהם מציבים
לכאורה הכרחי היה בהתמודדותנו עם העימות הנוכחי להבחין בבירור בין תפקידיו של הדרג המדיני לבין תפקידיו של הדרג הצבאי, אולם המציאות, המאפיינת את המלחמות מאז סוף המאה העשרים, אינה מאפשרת זאת. מדינות רבות שגו בכך שלא השכילו לעמוד על אופיין השונה של המלחמות בעת האחרונה. כיום בכל מערכה משולבים, באופן שכמעט אינו ניתן להפרדה, היבטים מדיניים, ביטחוניים, חברתיים-כלכליים והסברתיים. הדו-שיח בין הדרג הצבאי לדרג המדיני המתנהל בעת עימותים מן הסוג הזה אמור להיערך באופן צמוד ואינטימי, המטשטש בהכרח את הגבולות בין התחומים. נוכח זאת קל להבין את העובדה שלא אחת בכירים בצה"ל מתבטאים בפומבי בנושא, שלכאורה אינו בתחום אחריותם, ומעוררים בכך ביקורת קשה נגדם.
מרטין ון קרפלד בספרו השנוי במחלוקת 'השתנות אופיין של המלחמות' (*The Transformation of the Nature of War*), מתאר היטב את המציאות וטוען שמאז מלחמת העולם השנייה מספרן של המלחמות המוחלטות הטוטליות קטן בהתמדה. כלומר, מתמעט מספרן של המדינות המגייסות את כל משאביהן הלאומיים כדי להילחם זו בזו, ובמקביל גדל מספרם של המאבקים בין מדינות לבין ארגונים ועולה מספרם של העימותים הצבאיים המוגבלים. עימותים אלו נמשכים על פי רוב זמן רב והם מציבים אתגרים מורכבים ביותר, השונים מאלו שהציבו המלחמות בימים עברו.

הרצאתו של האלוף איילנד, ראש אגף התכנון בצה"ל, ניתנה במסגרת טקס הענקת פרס ע"ש יהושפט הרכבי באוניברסיטה העברית בירושלים ב-28 במאי 2002.

מדינה דמוקרטית הנתונה כיום בעימות מהסוג הישראלי-פלסטיני ניצבת בפני חמישה אתגרים:

1. הגדרת המטרה. יש קושי רב בקביעת ההישג הנדרש ובהגדרת המטרה שלשמה מופעל הכוח. בעבר מענה על שאלות אלו היה פשוט למדיי שכן דובר במערכת מושגים מוגדרת, ברורה ומוחלטת שהשתמשה במונחים פיזיים כדוגמת כיבוש שטח והריסת כד וכך מהיכולת הצבאית או התעשייתית של האויב. כיום משימה זו בעייתית הרבה יותר. רופרט סמית, גנרל אנגלי שהיה סגן מפקד כוחות נאט"ו בעימות בקוסובו, מדמה את הניסיון להגדיר את המטרות הצבאיות של המבצע להחזקת גילי ביד: ככל שמנסים לאחוז בו חזק יותר, כך הוא נשמט בין אצבעות הידיים.

2. התאמת היכולות הצבאיות הקיימות לסוג התמודדות חדש. היכולות הצבאיות העומדות לרשותנו תוכננו לצורך התמודדות עם משימות שונות מאלו הניצבות בפנינו כיום, ולכן לעתים רבות אנו נדרשים לסגל יכולות אלו למצבים אחרים, כגון אלו הדורשים דווקא ריסון ועדינות בהפעלת הכוח.

3. התמודדות עם לחימה המתבצעת בתוך אזורים של אוכלוסייה אזרחית. בעימות זה הלחימה מתבצעת בתוך ריכוזים של אוכלוסייה אזרחית, שהיא חלק בלתי נפרד מהעימות, להבדיל ממלחמות קודמות, שבהן התנהלה המערכה בשדה קרב מוגדר באופן שאפשר להגיע להכרעה צבאית. לנושא זה השפעה עצומה על היבטים מוסריים, משפטיים ומבצעיים. למשל נושא הוראות הפתיחה באש (rules of engagement) מחייב התייחסות שונה מאשר בעבר.

4. התמודדות עם נושא תודעת הציבור ודעת הקהל העולמית. אנו חיים בתקופה שבה הדבר הקובע איננו המציאות אלא תפיסת המציאות (perception of reality). כיום תודעת הציבור מעוצבת בעיקר בידי התמונות ולא בידי המציאות או האמת ההיסטורית. חלק חשוב בסרטוט המציאות תופסת כמובן התקשורת, ועל כן יש לעשות בה שימוש נכון ומועיל ולעמוד על מידת אהדתה כלפינו או לחלופין על מידת עוינותה.

5. התמודדות עם הפערים העמוקים והטבעיים הקיימים בין ציפיות דעת הקהל לבין היכולת האמתית למצוא מענה לבעיה. פערים מסוג זה קשים

מאוד לגישור והם קיימים בשלושה תחומים: (א) ציפייה לסיום מהיר וסופי של הסכסוך, בשעה שבפועל טיבם של סכסוכים מסוג זה להימשך זמן רב; (ב) ציפייה למיעוט נפגעים בעיקר נוכח העובדה שעליונותנו הצבאית אינה מוטלת בספק ונוכח התחושה שאין מדובר במלחמת קיום; (ג) ציפייה לניהול מלחמה צודקת שאינה פוגעת בחיי אזרחים חפים מפשע, בשעה שפגיעה מסוג זה בלתי נמנעת.

ככל שהפערים בין ציפיות אלו לבין המציאות הולכים וגדלים, כך קטנה יכולתה של המדינה להחזיק בעמדותיה ולנהל לחימה במשך זמן רב. נטייתה הטבעית של ההנהגה היא לטעת בקרב הציבור תקוות מופרזות בשלושה תחומים אלו, עובדה הגורמת לשחיקה, להיעדר אמינות ולבעיות נוספות. הממשל האמריקני יישם את הלקח שנלמד ממלחמת וייטנאם, ובכל הנוגע לפעולותיו בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר הוא נמנע מלהבטיח ניצחונות מהירים, מיעוט נפגעים והישגים מידיים.

ב. הרקע שעליו פתחו הפלסטינים בעימות מזוין וציפיותיהם מעימות זה
 בדברי על הקונפליקט הישראלי-פלסטיני אני מבקש לעסוק בעשרים החודשים האחרונים ולהתמקד בשבועות האחרונים ובניסיון לסרטט תמונת מצב עתידית כלשהי. אין ברצוני לסקור את הסכסוך מראשיתו ואף לא מאז תחילת תהליך אוסלו.

מזווית הראייה הישראלית ידוע היטב שהעימות פרץ סמוך לניסיונו של ראש הממשלה, אהוד ברק, להאיץ את התהליך במטרה להגיע במהירות להסכם קבע. ברק פנה לפלסטינים בהצעה שהייתה נדיבה בעיניו ושמימושה היה אמור להביא להקמה מהירה של מדינה פלסטינית. בעקבות השתלשלות האירועים נכנס ערפאת למלכוד שבו מצד אחד לא רצה להיענות בחיוב להצעה, ומצד אחר התקשה מאוד לדחותה, שכן קלינטון הגדיר הצעה זו בקמפ דייויד נדיבה והגונה מאוד. התחמקותיו של ערפאת מלספק תשובה ברורה וחד-משמעית בוועידת קמפ דייויד זכורות לכולנו היטב.

לא הופתענו יתר על המידה מכך שכעבור מספר שבועות פרץ המשבר הנוכחי, המכונה בפי הפלסטינים אנתפאדת אלאקצא. לעומת זאת, אנו הישראלים משתדלים להימנע מהשימוש במילה 'אנתפאדה' המתפרשת כהתקוממות עממית, שכן גם אם הייתה נכונה במידה מסוימת לראשית האירועים, הרי

שכעת לדידנו היא אינה מאפיינת את העימות. כיום ברור לגמרי כי מדובר במשבר שבמידה רבה ביותר תוכנן מראש, גם אם עיתויו המדויק לא היה ידוע מראש. כאמור הפלסטינים בחרו לפתוח בעימות דווקא בספטמבר 2000, בבקשם להתחמק מהצורך לספק תשובות מוגדרות להצעות מדיניות קונקרטיות.

בידינו מידע, שעל פיו סברו הפלסטינים ובראשם ערפאת שהשימוש בכוח יוביל אותם להישגים מדיניים. ערפאת הגיע למסקנתו זו על סמך שני אירועים שונים, שהתרחשו באותה שנה בשני מקומות שונים בעולם. המקום האחד הוא לבנון: יציאתה החד-צדדית של ישראל מלבנון התפרשה בעיני העולם הערבי ובעיני ערפאת כתבוסה שנבעה ממחיר הדמים שהשיייה בלבנון גבתה: 25 הרוגים מדי שנה. ערפאת הסיק שאם הציבור הישראלי אינו יכול לעמוד במחיר דמים זה והוא מפעיל את לחציו על הדרג המדיני לסגת באופן חד-צדדי, קל וחומר שהוא לא יהיה נכון לעמוד במספר הרוגים גבוה הרבה יותר, עובדה שבהכרח תביא לנסיגה חד-צדדית מעזה ומערי הגדה. המנהיג הפלסטיני בהשראתו ובהשפעתו של נצראללה בלבנון השתכנע שגרירת נפגעים בצד הישראלי תשחק לטובתו והוא קיווה לניצחון ללא פשרות ומבלי צורך להכריז על סיום הסכסוך.

האירוע השני שהשפיע על החלטתו התרחש בקוסובו שבאירופה. ערפאת התבונן במתרחש שם וראה באיזו מידה הצליח המיעוט המוסלמי בחבל קוסובו, שהיה נתון להשפלה, לגירוש, לפגיעה פיזית ולהחרמת רכוש מצד יוגוסלביה, להביא להתערבות פוליטית וצבאית מצד הקהילה האירופית וארצות הברית כאחד. התערבות זו הביאה בסופו של דבר לנסיגת יוגוסלביה, המדינה המערבית האיתנה, וגרמה לנפילתו של איוואן מילושביץ' ואולי אף להעמדתו לדין. ערפאת הבין שבמציאות של היום תוקפנות ואלימות נגד מיעוט אינה אפשרית ועל כן ביקש ליצור במזרח התיכון מצב כדוגמת זה ששרר ביוגוסלביה. הוא ביקש לצייר את ישראל כמדינה מערבית, חזקה וכובשת המדכאת מיעוט מוסלמי הסר למרותה, במטרה לגרום ללחץ מצד הקהילה הבין-לאומית, שייאלץ את ישראל להסכים לוותורים נוספים.

ערפאת אפוא ניסה ליצור מצב שבו פועלים על ישראל בו זמנית שני לחצים: לחץ מצד הציבור הישראלי החלש, שכאמור הוכח יעיל בלבנון, ולחץ בין-לאומי, שהוכח יעיל באירופה. להערכתו לחצים אלו היו עשויים ליצור דימוי אוהד

לפלסטינים ולהשיג בעבורם את כל מאווייהם ביצרם הילה של ניצחון, שתשרת אותם במידה רבה מאוד גם בשלבים הבאים.

ערפאת ביקש להגיע להישג בן ארבעה מרכיבים: (א) הקמה מהירה של מדינה פלסטינית שתושג בכוח הזרוע; (ב) נסיגה ישראלית לגבולות 1967; (ג) ירושלים כבירת המדינה הפלסטינית וקבלת שליטה על הר הבית, שעליו יתנוסס דגל פלסטיני; (ד) דאגה לזכות השיבה ולזכויותיהם של הפליטים. המנהיג הפלסטיני ביקש לסרטט תמונה, שבה מצבה של ישראל דומה לזה של סינגפור או של הונג-קונג, דהיינו מדינה קטנה ומסוגרת הנהנית מאיכות חיים טובה ועל כן נכונה לויתורים ולפשרות.

ציפיותיהם של הפלסטינים מן העימות לא התממשו ושני הצדדים שילמו ומשלמים מחיר כבד מאוד.

ג. חלוקת העימות הישראלי-פלסטיני לשלבים

ניתן לחלק את התקופה שמאז תחילת המשבר ועד עכשיו לשלושה שלבים.

1. ספטמבר 2000 עד ספטמבר 2001. באופן כללי השנה הראשונה של העימות הייתה יציבה למדיי מבחינת רמת האלימות, כמות הנפגעים ואף מבחינת נחישותם הרבה של שני הצדדים המעורבים, שהיו נתונים בתחושה כי עומד לרשותם די כוח להמשיך במאבק זמן רב. ניתן לדמות מצב זה למאבק שבו שניים מתגוששים בבוץ ושוקעים בהדרגה מבלי משים סנטימטר אחר סנטימטר. עדיין אין זה ברור מי שקוע יותר ואף צד אינו רואה סיבה לויתור כלשהו. ברור שגם במהלך שנה זו היו עליות וירידות, אך נדמה כי בתקשורת, כמו בצבא, עשו שימוש מוגזם במושגים של 'עליית מדרגה', 'דף חדש', 'מציאות חדשה' ועוד. בשנה זו מרחב התמרון המדיני והצבאי של שני הצדדים והתחושה של הגעה להישגים התבססו בראש ובראשונה על ראיית המציאות השונה של כל אחד מהצדדים. כל צד דבק בצדקתו: לשיטתנו, אנו ראויים לתמיכת העולם בזכות מלחמתנו הצודקת והחשובה בטרור ואנו מצפים לגילויי תמיכה בדרישתנו להפסקת הטרור כתנאי לפתיחה במשא ומתן. לעומת זאת הפלסטינים מבססים את צדקתם על התנגדותם לכיבוש, שהוא שורש כל הרע. לטענתם הם העם היחיד הנתון תחת כיבוש והפסקתו תביא לחידוש האמון, למיגור הטרור ולפתרון בעיות נוספות.

חוות הדעת העולמית, הנוטה בדרך כלל לצד הפלסטיני, משנה את תמיכתה באחד הצדדים בהתאם להתפתחות האירועים. ניתן לדמות זאת למטוטלת הנוטה פעם יותר לצד אחד ופעם לצד האחר. הפיגוע בדולפינריום למשל היטה בבירור את הכף לטובתנו. התמיכה הבין-לאומית מחזקת באופן ישיר ומשמעותי יותר מכל דבר אחר את חופש הפעולה של המנהיגים. במהלך השנה הראשונה לעימות התמורות בחוות הדעת העולמית לא היו גדולות והיינו נתונים במציאות יציבה למדיי בעניין זה.

2. 11 בספטמבר 2001. אירוע הטרור הגדול בארצות הברית הבהיר עד כמה מסוכנת התופעה של שימוש בטרור להשגת יעדים פוליטיים, הגביר את ההזדהות עם מלחמתנו בטרור המקומי ובתופעת המתאבדים והעלה את הלחימה בנושא לראש סדר העדיפויות העולמי, ובראש ובראשונה של ארצות הברית. בעקבות האירוע המטוטלת זזה לטובתנו. וכך אף על פי שמבחינה צבאית המצב בשטח לא השתנה, חל שינוי דרמטי במידת הלגיטימציה של כל אחד מהצדדים. אנחנו קיבלנו מרחב פעולה רחב יותר. הפלסטינים נלחצו ונאלצו לראשונה לפעול נגד הטרור.

3. 12 בספטמבר 2001 עד ינואר 2002. בעקבות הפיגוע השתנתה המציאות המקומית בשלושה היבטים מבלי שהציבור ייתן את דעתו על כך. ההיבט הראשון הוא השקט היחסי שהושג. במשך שלושה שבועות כמעט שלא התרחשו פיגועים בזכות הבנתו של ערפאת כי הוא נקלע פעם נוספת למצב, שבו הוא סובל מהיעדר לגיטימיות בין-לאומית. יושב הראש הבין שכדי לתקן זאת אין לו בררה אלא להילחם באופן ממשי בטרור ולא להסתפק בלחימה למראית עין בלבד. ערפאת החל להפעיל לחץ על החמאס, על הג'יהאד ועל ארגונו שלו, התנזר, במטרה להרגיע את השטח. הוא הבהיר לראשי הארגונים שאין מדובר רק בלחץ אמריקני, שכן האירופים אימצו את העמדות האמריקניות ואפילו מדינות ערב מסוימות משמיעות טענות דומות.

ההיבט השני הוא קבלת הטיעון הישראלי המתנה קיום שיחות מדיניות בסדרת צעדים הדרגתיים: שבעה ימי שקט, יישום תכנית טנט, יישום תכנית מיטשל וכינון צעדים בוני אמון. הטיעון הישראלי התקבל לא רק בקרב ארצות הברית, אלא אף בקרב האירופים. בשנה וחצי האחרונות התמקדתי בניתוח תכנית טנט והגעתי למסקנה שמדובר בתכנית ביטחונית במהותה, ועל כן היא

פרו-ישראלית מובהקת. התכנית מחייבת את ישראל להקל על האוכלוסייה הפלסטינית, הקלות שאיננו מגלים להן התנגדות עקרונית, בשעה שהיא מחייבת את הפלסטינים לפעולות מרחיקות לכת לא רק למען הפסקת אש אלא אף למען נטרול יכולות הטרור, ובכלל זאת איסוף נשק בלתי חוקי והעמדה לדין את העוסקים בטרור. אין זה מפתיע שהפלסטינים מצאו לנכון לקבל את התכנית שלושה ימים לאחר הפיגוע בדולפינריום, עת חשו שמתערערת התמיכה הבין-לאומית בהם.

התחום השלישי, שבו חל שינוי בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר, הוא הסרה כמעט מלאה של המגבלות שהיו מוטלות על מהלכינו הצבאיים ובכלל זאת על פעולות הסיכול הממוקד. כיום העולם מכיר בכך שבררתנו היחידה היא להילחם בטרוריסטים המבקשים את חייו. האמריקנים אינם מטילים ספק בכך שגם הם היו מוצאים לנכון לפגוע באותם טרוריסטים שביצעו את הפיגוע בספטמבר, אילו הדבר היה עולה בידיהם.

אמנם מאז ה-11 בספטמבר השתפר מצבנו הבין-לאומי, אך אין בכך די. למעשה כיום אנו ניצבים בפני בעיה כפולה: מחד גיסא ככל שעובר הזמן, עולים על סדר היום העולמי נושאים אחרים המצמצמים את השפעת האירועים בספטמבר ומחלישים את הלגיטימיות של פעולותינו. מאידך גיסא מדינות העולם מצפות מאתנו לנצל את המצב המשחק לטובתנו ולהתחיל ביישום תכנית טנט.

עלינו לנצל את ההזדמנות שנוצרה בעקבות ה-11 בספטמבר, שכן ככל שחולף הזמן לא מן הנמנע שנבצע שגיאות הנובעות בין השאר מהחופש הצבאי שניתן לנו. אחת השגיאות שביצענו הייתה הפצצת מנהרות ששימשו להברחת אמצעי לחימה ממצרים לעזה באזור רפית. פעולה זו הייתה נכונה, מוצדקת ומוסרית מבחינתנו, אך במהלכה נהרסו בתים של פלסטינים, והפלסטינים ידעו לנצל זאת באופן תקשורתי: הם הביאו הרבה מאוד משפחות שלא היו קשורות לבתים ודאגו לצלם נשים וילדים היושבים ובוכים על ההריסות. התמונות המצולמות העידו על הכיבוש שבו נתונים הפלסטינים ולא על ניסיונות לגיטימיים להילחם בטרור.

ד. מבצע 'חומת מגן': הישגיו והשלכותיו המיידיות

ככל שחולף הזמן הרגישו הפלסטינים משוחררים יותר ויותר מהצורך למנוע

מעשי טרור עד שבפברואר ובמרס הגיע מצד אחד גל הטרור לשיאו, ומצד אחר הלגיטימיות הישראלית דעכה בהדרגה והלחץ הבין-לאומי על ערפאת נשחק. מצב זה אילץ אותנו לצאת מיד לאחר ליל הסדר למבצע 'חומת מגן' מבלי להתחשב בשיקול של תועלת ארוכת טווח. העולם בחן את המבצע משלוש זוויות ראייה: הזווית הראשונה היא בחינת צדקתה ומוסריותה של עצם הפעולה הצבאית. ארצות הברית והממשל העומד בראשה, אירופה ואפילו מדינות ערב מסוימות פטרו עצמן בהתבטאויות כלליות נגד המבצע, אך הביעו את הבנתן שמדובר במבצע צבאי מוצלח למדיי נגד הטרור. הפעולה הצבאית עצמה זכתה אפוא לתמיכה יחסית.

זווית הראייה השנייה שעמדה למבחן בין-לאומי הייתה יחסנו לערפאת. בידודו עורר תהיות רבות כיצד אנו מצפים מהרשות הפלסטינית להילחם בטרור בעוד שהיושב בראשה כלוא בשני חדרי. נושא זה אמנם לא עורר ביקורת קשה במיוחד, אך הוא הכניסנו למלכוד שלא תרם לנו כלל ועיקר. הנושא השלישי שעורר נגדנו ביקורת קשה וגוברת הוא יחסה של ישראל כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. אף על פי שבעינינו הפעלנו כוח בלתי מוגזם ואפילו מוסרי בהשוואה למתרחש במקומות אחרים, מתוך נכונות לסכן את חיילינו במטרה לא לפגוע בגופם וברכושם של הפלסטינים, הצטייר הדבר בעיני העולם באופן שונה לגמרי. מבצע 'חומת מגן' הגיע אפוא לקצו בגלל לחץ בין-לאומי ולא בעקבות שיקול צבאי. הפיגוע בליל הסדר נתפס עילה מוצדקת למלחמה, אך ככל שחלף הזמן התחזקה הגרסה הפלסטינית המדברת על כיבוש, על כניסה לערים, על עוצר ממושך ועל צבא כובש ואכזר. מראיינים וכתבים מכל העולם תיעדו את המצוקה הפלסטינית באופן שהשפיע על הבכירים שבמקבלי ההחלטות וגרם להם לפתוח בשאלות מנומסות ולעבור בהמשך לשאלות נוקבות יותר.

כעת בתום המבצע ניתן לקבוע שמעבר להישג הצבאי שבעצם היציאה למבצע, הושגה אף השפעה חשובה וחיובית על התודעה העולמית בשני תחומים עיקריים: האחד, היחלשות מפתיעה במעמדו של ערפאת דווקא בכל המקומות, שבהם ביקש להתחזק, ובניגוד לציפיות. היחלשות זו הובילה למעשה את המהלכים נגדנו מאז פרוץ האירועים ואף לפני כן. בראש ובראשונה התערער מעמדו בקרב החברה הפלסטינית, אשר החלה לשאול שאלות לגבי עתידה ולהביע תרעומת על כך שמאבקה הממושך לא קידם אותה במאום אלא להפך. עד כמה התערער מעמדו מעיד המקרה, שבו לאחר שחרורו מהמקטעה ביקש

לערוך מעין ביקור ניצחון בגינין, אך נוכח ריבוי ההפגנות נגדו נאלץ להישמע לעצת יועציו להימנע מכך. מעמדו התערער אף בקרב מדינות נוספות כגון מצרים וסעודיה ובעיקר בקרב הממשל בארצות הברית, שהצליח לעמוד על דמותו ושטרם להביע את חוות דעתו השלילית על המנהיג הפלסטיני בכל הזדמנות בביקוריו בצרפת או ברוסיה.

התחום השני, שבו השיג המבצע את יעדו, הוא חיזוק ההכרה שחייבות להתבצע רפורמות ברשות הפלסטינית, גם אם טרם התבררה מהותן. אף על פי שערפאת היה מאז ומעולם בעד רפורמות, יש להתייחס בספקנות לעומק הרפורמות אשר הרשות מסוגלת לבצע, בעיקר בכל הנוגע למציאת הנהגה חלופית. ראוי לציין שהתמיכה הסעודית והמצרית ביעדים המדיניים הפלסטיניים הייתה ונשארה קבועה. עם זאת ראשי שתי מדינות אלו מבינים היטב את המחיר שגובה מהן העיסוק בטרור והם בוחרים להביע את התנגדותם לו דווקא באמצעות יציאה נגד הטרור הפלסטיני, בשעה שאינם עושים ככל אשר לאל ידם כדי למגר את הטרור במקומותיהם.

כמו כן מנהיגי סעודיה ומצרים הבינו כי ערפאת מסוגל לשלוט בגובה הלהבות ולגרום לחוסר שקט מידי, שיעורר הפגנות במצרים או בריאד, יפר את השקט היחסי בגבול לבנון ובמקומות נוספים, ואולי אף יגרום למלחמה אזורית. בית המלוכה הסעודי, ובמידה רבה בית המלוכה הירדני והנשיא המצרי, מבקשים לבסס את מדיניותם על יציבות במטרה להימנע ככל האפשר משינויים. גורמים אלו חשים אי-נוחות מהעובדה שערפאת מסוגל לערער את יציבותם יותר מכל דבר אחר והם מנסים להפעיל לחץ על הרשות הפלסטינית בכלל ועל היושב בראשה בפרט.

עולה השאלה אם לחץ זה חזק דיו כדי להביא לשינוי עמוק בהנהגה הפלסטינית. שאלה זו מתחזקת נוכח העובדה שיש גורמים רבים יחסית, כדוגמת האירופים, הטוענים בעקיבות רבה שערפאת הוא המנהיג הנבחר של העם הפלסטיני ושעלינו להמשיך להידבר עמו, גם אם אינו לרוחנו. האירופים אף מבקשים לסייע ליושב ראש הרשות בחיזוק שלטונו נוכח התערערות כלכלתו והיחלשות ארגוני הביטחון שלו. בארצות הברית נשמעות דעות שונות ביחס לעניין זה המעידות על מבוכה לא מועטה בנושא.

בחודשיים-שלושה האחרונים חלו התפתחויות המשפיעות עלינו לרעה. בעולם החלו להישמע הדעות כי הפתרון אינו טמון בהחלפת ערפאת אלא ביצירת

מעורבות בין-לאומית, שמטרתה לעזור לשני הצדדים להגיע להסכמה. מעורבות מסוג זה מסוכנת מבחינתנו שכן מדובר למעשה בהתחלה של בינאום הסכסוך. ראוי לציין שדעות אלו נשמעות באו"ם ובאירופה במפורש ואף בארצות הברית נשמעים קולות מסוג זה.

התפתחות מסוכנת נוספת מבחינת ישראל היא הגעתן של מדינות העולם למסקנה שאין מקום לתהליך מדיני בשלבים וכי יש לפתוח מיד בשיחות על הסדר הקבע, שימשיכו מהנקודה שבה הפסיקו ביולי 2000. לדעת המחזיקים בדעה זו אין די זמן להסדר המבקש לפתור תחילה את בעיות הביטחון ורק אחר כך להגיע להסכם מדיני חלקי ומאוחר יותר להסכם מדיני מלא. מובן שגם בישראל יש זרמים פוליטיים הדוגלים בעמדה זו, אך הם נוגדים את העמדות הפוליטיות של היושבים בממשלה הנוכחית. לדעתם דיון בהסדר הקבע פירושו ניהול משא ומתן תחת אש, שהוא סכנה למדינת ישראל.

בקרב מדינות העולם נשמעת הדעה שיש לנהל את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בשלושה ערוצים: הערוץ הביטחוני, שמטרתו להשליט שקט ולמנוע את הטרור, הערוץ המדיני שיתנהל למשל במסגרת ועידה בין-לאומית והערוץ הכלכלי ההומניטרי, שמטרתו לסייע במהירות לעם הפלסטיני. למדינת ישראל אין התנגדות עקרונית לעסוק בשלושת הערוצים, אולם היא דבקה בטענתה שאין כל סיכוי להגיע להישג ממשי עם המנהיגות הפלסטינית הנוכחית, ועל כן אין כל מקום לפתוח בתהליך המתואר.

אנו מבקשים להדגיש בפני מנהיגי העולם כי אין מקום להפריד בין הטרור לבין הרשות הפלסטינית. קל מאוד לשכנע בכך כל גורם ביטחוני הבודק את העניין במקצועיות. לטענתנו הרשות הפלסטינית אחראית לטרור, ועל כן יש מקום להפעיל עליה לחץ כדי להפסיק את פעילותה זו. אין לצפות שהרשות תמנע את הטרור, שכן הוא חלק ממהותה ומתפיסת עולמה הממושכת, שצברה תאוצה בחודשים האחרונים. לשיטתנו יש להכיר בכך ששלטונה של המנהיגות הנוכחית גורם בהכרח להידרדרות במצבו של העם הפלסטיני ועוצר את תהליך השלום, ועל כן על העולם להכריע אם הוא דבק בהמשך שלטונו של ערפאת גם במחיר פגיעה משמעותית בשני תחומים אלו. השאלה המרכזית היא אם מדיניות ההסברה הישראלית מסוגלת להתמודד עם ההתנגדויות העקרוניות או האינטרסנטיות הנשמעות כנגד עמדתנו זו. במצב הנוכחי מאבקנו העיקרי הוא במידה רבה על מדיניות הסברה נכונה.

ה. תחזית לעתיד

ניתן לסרטט בקצרה שלושה תרחישים עתידיים עיקריים. התרחיש הראשון הוא שבעקבות התערערות מעמדו של ערפאת בעיני גורמים בין-לאומיים חיוניים ובזכות עמדה ישראלית קשוחה יחל תהליך, שיביא לידי היווצרותן של רפורמות אמתיות ברשות הפלסטינית, שיאפשרו לפתוח במשא ומתן אמתני עם מנהיגות פלסטינית אחרת. על פי התרחיש השני נמשיך לדשדש במקום זמן רב. ערפאת לא יעזוב את כסאו, אנחנו נדבק בדעה שיאין עם מי לדבר' וכך המציאות השוררת בעשרים החודשים האחרונים תימשך חודשים רבים. על פי התרחיש השלישי יחול אירוע דרמטי, שייצור הסלמה בעלת השלכות אזוריות.

